

Explaining the role of Iran's coastal region in the Indian Ocean on the country's national security

Hosein Hasani Sadi^{1✉} | Mohammad Reza Hafeznia² | Gholamali Rashid³ | Ebrahim Romina⁴

1. PhD student in political geography, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.
E-mail: hasanisadi.hossein@gmail.com
2. Professor of Political Geography and Geopolitics, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran. E-mail: hafezn_m@modares.ac.ir
3. Professor of Political Geography, Higher National Defense University, Tehran, Iran.
E-mail: rashid.g@chmail.ir
4. Associate Professor of Political Geography, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.
E-mail: eromina@yahoo.com

Article Info

ABSTRACT

Article type:
Research Article

Article history:
Received 28
March 2023
Received in
revised form 23
July 2023
Accepted 4
August 2023
Published online 4
September 2023

Keywords:
*Oceanic Coastal
region, National
security,
Southeast Iran,
Geopolitics.*

Objective: The privileged geographical and geopolitical position of the oceanic coastal areas plays an important role in enhancing the power and ensuring the security of countries. Today, the geopolitical and geostrategic importance of oceanic coastal areas is increasing. These regions have a significant impact on their geopolitical status and position in international relations. This research has been done with the aim of explaining the role of Iran's coastal region in the Indian Ocean on national security.

Method: The research is fundamental and applied, its method is descriptive-analytical. In order to collect data and information, a combined method (library and field) has been used, using survey tools, questionnaire and observation.

Findings: In the field method, the validation statistical population consisted of 12 faculty members specializing in the field of research, and the evaluation statistical population consisted of 54 experts. Data and information analysis has been done using SmartPLS software

Conclusion: The results of the research show that the geographical and geopolitical characteristics of the combined oceanic coastal areas (water and land), through the influence on the development indicators and also change the national power of the country, in the form of seven spatial-spatial, political, economic, cultural, social, and environmental factors. and military influence on national security. The dimensions, components and indicators of the impact of Iran's oceanic coastal region on national security have been counted, weighted, ranked and drawn in the form of a structural equation model in the form of 79 indicators.

Cite this article: Hasani Sadi, H., Hafeznia, M. R., Rashid, G., & Romina, E. (2023). Explaining the role of Iran's coastal region in the Indian Ocean on the country's national security. *Military Science and Tactics*, 19(64), 131-146. doi: 10.22034/qjmst.2023.1971635.1800

© The Author(s)

Publisher: Command and Staff University

DOI: 10.22034/QJMST.2023.1971635.1800

تبیین نقش منطقه ساحلی ایران در اقیانوس هند بر امنیت ملی کشور

حسین حسنی سعدی[✉] | محمد رضا حافظ نیا^۲ | غلامعلی رشید^۳ | ابراهیم رومینا^۴۱. دانشجوی دکتری جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران. رایانامه: hasanisadi.hossein@gmail.com۲. استاد جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران. رایانامه: hafezn_m@modares.ac.ir۳. استاد جغرافیای سیاسی دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران. رایانامه: rashid.g@chmail.ir۴. دانشیار جغرافیای سیاسی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران. رایانامه: eroomina@yahoo.com

اطلاعات مقاله چکیده

هدف: موقعیت ممتاز جغرافیایی و ژئوپلیتیکی مناطق ساحلی اقیانوسی، نقش مهمی در ارتقای قدرت و تأمین امنیت کشورها ایفا می‌کند. امروزه اهمیت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی مناطق ساحلی اقیانوسی رو به افزایش است. این مناطق تأثیر چشمگیری بر منزلت ژئوپلیتیکی و جایگاه آنها در مناسبات بین‌المللی بر جای می‌گذارند. این پژوهش با هدف تبیین نقش منطقه ساحلی ایران در اقیانوس هند بر امنیت ملی انجام شده است.	نوع مقاله: مقاله پژوهشی
روش: تحقیق از نوع بنیادی و کاربردی بوده، روش آن توصیفی-تحلیلی است. برای گردآوری داده‌ها و اطلاعات، از روش ترکیبی (کتابخانه‌ای و میدانی)، با بهره‌گیری از ابزارهای فیش‌برداری، پرسشنامه و مشاهده استفاده شده است.	مقاله پژوهشی
یافته‌ها: در روش میدانی، جامعه آماری اعتبارسنجی مشتمل بر ۱۲ نفر از اعضای هیئت علمی متخصص در حوزه تحقیق و جامعه آماری سنجش مشتمل بر ۵۴ خبره بوده است. تحلیل داده و اطلاعات با استفاده از نرم افزار اسمارت پی ال اس انجام شده است	تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۱/۰۸
نتیجه‌گیری: نتایج تحقیق نشان می‌دهد که ویژگی‌های جغرافیایی و ژئوپلیتیکی مناطق ترکیبی ساحلی اقیانوسی (آبی و خشکی)، از طریق تأثیر بر شاخص‌های توسعه و نیز تغییر برابند قدرت ملی کشور، در قالب هفت عامل مکانی-فضایی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، زیست‌محیطی و نظامی بر امنیت ملی تأثیرگذارند. ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های تأثیر منطقه ساحلی اقیانوسی ایران بر امنیت ملی در قالب ۷۹ شاخص احصا شده، وزن‌دهی، رتبه‌بندی و در قالب مدل معادلات ساختاری ترسیم شده است.	تاریخ بازنگری: ۱۴۰۲/۰۵/۰۱
	تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۱۳
	تاریخ انتشار: ۱۴۰۲/۰۶/۱۳
	کلیدواژه‌ها: منطقه ساحلی اقیانوسی، امنیت ملی، جنوب شرق ایران، ژئوپلیتیک.

استناد: حسنی سعدی، حسین؛ حافظ نیا، محمد رضا؛ رشید، غلامعلی و رومینا، ابراهیم. (۱۴۰۲). تبیین نقش منطقه ساحلی

ایران در اقیانوس هند بر امنیت ملی کشور. علوم و فنون نظامی. ۱۹ (۶۴). ۱۴۶-۱۳۱

doi: 10.22034/ajmst.2023.1971635.1800

ناشر: دانشگاه فرماندهی و ستاد ارتش جمهوری اسلامی ایران

© نویسندگان.

ظرفیت‌های طبیعی، گذرگاهی و دسترسی دریای عمان و اقیانوس هند و موقعیت ژئوپلیتیک منطقه ساحلی مکران و پسران‌های اقیانوسی آن، موجب اهمیت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی روزافزون این پهنه آبی، پسران‌ها و مناطق ساحلی هم‌جوار آن شده است. نیل به اهداف و منافع اساسی کشور، مستلزم توجه مضاعف به این منطقه و فراوری ظرفیت‌های متعدد این حوزه است؛ چراکه سواحل دریای عمان دسترسی به پهنه‌های اقیانوس هند، با فضای مانوری راهبردی را ایجاد کرده، می‌تواند فوائد امنیتی، ژئواستراتژیک و اقتصادی در زمینه‌های حمل‌ونقل، تجارت دریایی، امنیت، انتقال انرژی، شیلات و منابع دریایی داشته باشد.

منطقه ساحلی ایران در اقیانوس هند ترکیبی از فضا‌های آبی و خشکی است. این قلمرو از طریق دریای عمان و اقیانوس هند، موقعیت ویژه ارتباطی برای ایران فراهم کرده، مزیت نسبی قابل‌توجهی را در رابطه با کشورهای محصور در خشکی مانند افغانستان و کشورهای آسیای مرکزی تولید می‌کند و می‌تواند تأثیر چشمگیری بر منزلت و وزن ژئوپلیتیکی و جایگاه ایران در مناسبات منطقه‌ای و بین‌المللی بر جای گذارد. همچنین از طریق ایجاد تعادل‌های ژئوپلیتیک، می‌تواند به خروج از چالش‌ها و فشارهای ژئوپلیتیکی رقیب کمک کند.

به دلیل نقش و مزیت ارتباطی ایران به‌عنوان چهارراه ارتباطات بین‌قاره‌ای، و به‌ویژه ظرفیت‌های ژئواکونومیکی سواحل مکران در پروژه‌های انتقال انرژی، کالا و خطوط حمل و نقل ترکیبی (هوایی، ریلی و جاده‌ای)، ایران می‌تواند به ساماندهی و فراوری این ظرفیت همت گمارد. چراکه از این طریق، منافع کشورهای دیگر با پسران‌های اقیانوسی ایران پیوند خورده، منزلت ژئوپلیتیکی کشور در ساختار ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیکی جهان و منطقه افزایش می‌یابد. همچنین با بسترسازی اجماع منطقه‌ای و جهانی، فرصت‌های جدیدی برای تضمین امنیت ملی، از طریق وابسته‌سازی ژئوپلیتیکی نظامات منطقه‌ای و جهانی به پسران‌های اقیانوسی ایران می‌تواند فراهم شود. همچنین سواحل دریای عمان و نقش ایران در پایش عبور و مرور تنگه راهبردی هرمز، با کارکردهای منحصربه‌فرد خود در هنگام بحران، می‌تواند نقش مؤثری در دفاع و به‌تبع آن در امنیت نظامی کشور داشته باشد.

به صورت هم‌زمان و در مسیری متضاد، از آنجا که موقعیت‌های ممتاز ژئوپلیتیکی همواره توجه بازیگران قدرتمند و رقیب را به خود جلب می‌نمایند و هر واحد سیاسی به‌دنبال بهره‌برداری از آنها در جهت منافع خود است؛ در صورت غفلت از این منطقه حساس، تهدیدات فوریت‌داری متوجه امنیت ملی کشور خواهد شد.

جایگاه، ظرفیت‌ها و چالش‌های این منطقه، در اسناد بالادستی، از قبیل ملاحظات دفاعی-امنیتی سند ملی آمایش سرزمین^۱ و سند توسعه منطقه ساحلی مکران^۲ مورد توجه جدی قرار گرفته، همچنین وارد گفتمان و متون مجامع دانشگاهی در رشته‌های مختلف علمی نیز شده است. اما کماکان بسیاری از مسائل و نیازهای کشور در این حوزه ممتاز و منحصر به فرد جغرافیایی، به خوبی شناسایی و واکاوی نشده‌اند و به صورت توأمان از حیث علمی و عملی مورد غفلت قرار گرفته‌اند که مقولات مربوط به امنیت ملی یکی از این حوزه‌هاست.

به هر روی، چشم‌انداز نامناسب توسعه ناحیه‌ای و محلی در منطقه جنوب شرق ایران و استان‌های همجوار؛ شاخص‌های پائین توسعه انسانی و اقتصادی؛ در کنار ضعف تاریخی زیرساخت‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاست‌گذاری خود شاهدهی بر این مدعاست.

تبیین نقش مناطق ساحلی اقیانوسی ایران در امنیت ملی، مبتنی بر عوامل و مؤلفه‌های جغرافیایی و ژئوپلیتیکی، از یک سو موجب شناسایی ظرفیت‌ها و چالش‌های این منطقه برای برنامه‌ریزی توسعه ملی کشور شده؛ از سوی دیگر، به عنوان مزیتی راهبردی، برای ارتقاء توان بازدارندگی و قدرت مانور فرمانطقه‌ای نیروهای نظامی ج.ا.ایران تلقی می‌شود و در نهایت شناخت مطلوبی از تهدیدات فوریت‌دار امنیت ملی در این منطقه را به دست خواهد داد.

بر این اساس، مسئله اصلی این پژوهش، شناسایی و تبیین نقش منطقه ساحلی ایران در اقیانوس هند در امنیت ملی کشور، مبتنی بر فراوری ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی آن است.

ضرورت و اهمیت فراوری ظرفیت‌های جغرافیایی و ژئوپلیتیکی منطقه جنوب شرق و پسرانه‌های اقیانوسی آن برای امنیت و منافع ملی کشور، مورد تأکید عالی‌ترین سطوح حاکمیت سیاسی کشور، مخصوصاً مقام معظم رهبری قرار گرفته است.^۳ دستاوردهای این پژوهش بینش و آگاهی مناسبی را در رابطه با حوزه‌های سیاست‌گذاری توسعه اقتصادی و امنیت ملی در منطقه اقیانوسی برای کارگزاران کشور فراهم می‌کند و در صورت اجرا نشده چنین پژوهش‌های، شناخت علمی لازم درباره فراوری ظرفیت‌های کم نظیر این منطقه در راستای ارتقای امنیت ملی کشور فراهم نخواهد شد. بر این اساس، هدف اصلی پژوهش، تبیین نقش منطقه ساحلی ایران در اقیانوس هند در امنیت ملی بوده که در قالب دو هدف ویژه محقق خواهد شد. هدف نخست،

^۱ سند ملی آمایش سرزمین، مصوب شورای عالی آمایش سرزمین، اسفند ماه ۱۳۹۹

^۲ شورای عالی آمایش و سرزمین (۱۳۹۵) سند توسعه منطقه ساحلی مکران؛ <https://www.mporg.ir/>

^۳ بخشی از بیانات فرماندهی معظم کل قوا: «ما دریای عمان را در طول این ۳۰ سال نادیده گرفتیم، درحالی که دریای عمان یک فرصت بسیار بزرگی است برای کشور ما، این ساحل طولانی هم از لحاظ اقتصادی و هم از لحاظ نظامی و امنیتی برای ما مهم است، باید در این زمینه فعال شوید.» (پایگاه اطلاع رسانی دفتر مقام معظم رهبری، ۱۳۷۸/۱۲/۴)

تعیین ویژگی‌های جغرافیایی (مثبت و منفی) منطقه ساحلی در اقیانوس هند که بر امنیت ملی کشور ایران تأثیر گذارند؛ و هدف ویژه دوم، تعیین نقش و کارکرد عوامل ژئوپلیتیکی (تهدیدزا یا فرصت‌آفرین) منطقه ساحلی در اقیانوس هند که بر امنیت ملی کشور ایران تأثیر گذارند. متناظر با اهداف اصلی و ویژه، سؤالات اصلی و ویژه نیز طراحی شده است.

مبانی نظری و پیشینه‌های پژوهش

عوامل جغرافیایی و ژئوپلیتیکی را یکی از مؤلفه‌های مهم تعیین‌کننده قدرت و امنیت کشورها می‌دانند (حافظنیا و همکاران، ۱۳۸۶: ۸). پهنه‌های آبی آزاد، نقش بسیار مهمی در تاریخ ارتباطات، تعاملات انسانی و دادوستد جهانی بر عهده داشته‌اند. امروزه، بالغ بر ۹۰ درصد تجارت جهانی از طریق مسیرهای بین‌المللی آبی انجام می‌شود. میزان تجارت دریایی و کالاهای دادوستد شده از این راه، به بیش از ۱۱ میلیارد تن در سال ۲۰۱۹ رسیده است که گویای اهمیت بی‌بدیل این پهنه‌ها در تأمین منافع و حفظ امنیت ملی کشورهاست (UNCTAD Review of Maritime Transport, 2019). از سوی دیگر، مناطق ساحلی اقیانوسی واجد فرصت‌های متنوع تعاملی هستند و در گسترش روابط تجاری، ایجاد اشتغال، ثبات، امنیت، رفاه و توسعه اقتصادی بین آنها تأثیر گذارند. چنین مناطقی به دلیل تنوع فضایی از پتانسیل‌های متنوعی در امر توسعه برخوردارند و در صورت گسترش تعاملات فراملی از تنوع کارکردی در زمینه اقتصاد برخوردار خواهند شد (عاطفی، رومینا و قربانی‌نژاد، ۱۳۹۹: ۲۰) اهمیت این ظرفیت‌ها زمانی برای کشورها عیان می‌شود که رابطه وثیق امنیت ملی و توسعه همه‌جانبه و پایدار تبیین شود.

تعریف مفاهیم و اصطلاحات

امنیت ملی: می‌توان امنیت ملی را حفاظت، تضمین بقا و سلامت کشور و حفظ تعادل ساختاری و کارکردی آن در برابر هر نوع تهدیدی با منشأ خارج یا داخل کشور و فضای ملی دانست که طی آن ارزش‌های حیاتی یک ملت در برابر تهدیدات بالقوه و بالفعل با خاستگاه داخلی یا خارجی مصون نگاه داشته می‌شوند (حافظنیا، ۱۳۹۶: ۸۹). بنابراین تولید امنیت پایدار و فراگیر، مستلزم فراوری ارزش‌های جغرافیای انسانی و طبیعی و تکیه بر ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی و مزیت‌های نسبی اقتصاد ملی در بافتار اقتصاد و تجارت شبکه‌ای جهانی است (توماس، ۱۳۸۲: ۲۲). بر این اساس وجوب «امنیت نرم» یا «امنیت ژئوپلیتیکی» که همانا استفاده از ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی برای تأمین و ارتقای امنیت فراگیر و پایدار است اثبات می‌شود. براساس توضیحات مذکور، امنیت ملی در این پژوهش ناظر بر مصونیت، بازدارندگی یا توان مقابله در برابر عواملی است که موجودیت، منافع و ارزش‌های ملی را تهدید می‌کنند.

منطقه ساحلی اقیانوسی ایران: مطابق ویژگی‌های جغرافیای طبیعی و سیاسی ایران، منطقه ساحلی ایران در اقیانوس هند؛ شامل محدوده و قلمرو جغرافیایی است که از شمال، به وسیله خط‌الرأس ارتفاعات مکران؛ در جنوب، حدود قلمرو فلات‌قاره در اقیانوس هند (که حداقل ۲۰۰ مایل و حداکثر تا ۳۵۰ مایل در آب‌های اقیانوسی امتداد می‌یابد و در فلات‌قاره تا مرز منطقه میراث مشترک پیش می‌رود)؛ از شرق با مرز ایران و پاکستان؛ و در غرب با تنگه هرمز تحدید حدود می‌شود و ترکیبی از فضاهای آبی و خشکی است.

ژئوپلیتیک: از میان تعاریف متعدد ژئوپلیتیک، تعریف حافظ‌نیا دیدگاه‌های مختلف درباره ژئوپلیتیک را در خود جای می‌دهد. بر این اساس، «ژئوپلیتیک عبارت است از علم مطالعه روابط متقابل جغرافیا، قدرت و سیاست و کنش‌های ناشی از ترکیب آن‌ها با یکدیگر» (حافظ‌نیا، ۱۳۹۶: ۴۸). دایره مفهومی این تعریف، اموری نظیر ساختار و کارکرد قدرت، نزاع، همگرایی و واگرایی، حوزه نفوذ، رقابت، تصمیم‌گیری، بحران، کنترل، سلطه و نفوذ، صلح و همکاری، منابع و محیط زیست، فضا، منافع ملی، قدرت ملی، امنیت و ثبات ملی، وحدت ملی، روابط فضایی، توسعه و رفاه، محلی‌گرایی و جهان‌گرایی و نظایر آن، که عمدتاً مفاهیمی کلی و پایدار هستند را در بر می‌گیرد. بر اساس این تعریف، ژئوپلیتیک موضوعات مورد مطالعه خود را نه تنها در حوزه روابط بین‌الملل و در مقیاس کروی، بلکه در قلمروهای ملی، منطقه‌ای و محلی و حتی روابط اجتماعی خانواده‌ها می‌تواند بیابد (حافظ‌نیا، ۱۳۹۶: ۵۰).

مبانی نظری رابطه مناطق ساحلی اقیانوسی و امنیت ملی^۴

جهان معاصر به لحاظ چشم‌اندازهای امنیتی در آغاز هزاره سوم میلادی با رخدادهای کم‌نظیری مواجه شده که نقش عوامل و متغییر ژئوپلیتیکی در آن بسیار برجسته می‌نماید (یزدان‌پناه، ۱۳۸۸: ۱۱۲). «قدرت ملی»، «توسعه‌یافتگی» و «امنیت ملی» سه رکن اصلی و درهم‌آمیخته کشورها برای بقا و تکامل در نظام بین‌المللی محسوب می‌شوند. امنیت ملی پایدار، موقوف به قدرت و اقتدار ملی است؛ و توسعه‌یافتگی نیز در گرو امنیت و کاربست مؤلفه‌های قدرت ملی در محیط داخلی و بین‌المللی است. بر این اساس، در نظریات کلاسیک و جدید ژئوپلیتیک و روابط بین‌الملل، عوامل جغرافیایی، از جمله برخورداری از موقعیت جغرافیایی مناسب، در قالب وسعت سرزمین، پستی و بلندی، آب و هوا، موقعیت کشور، شکل کشور، همسایگان و... از منابع مهم قدرت ملی محسوب می‌شوند (الله‌وردی‌زاده، حافظ‌نیا، ۱۳۹۵: ۱۰۴). این عوامل، در مقام عناصری

^۴ در این بخش از نتایج مقاله ای با عنوان «تبیین نظری تأثیر عوامل جغرافیایی و ژئوپلیتیکی مناطق ساحلی اقیانوسی بر امنیت ملی» که در شماره پائیز، سال ۱۴۰۱ فصلنامه «مطالعات دفاعی استراتژیک» منتشر شده است، استفاده شده است.

باثبات، شالوده قدرت ملی را تشکیل می‌دهند و هرم قدرت ملی بر بنیان نسبتاً ثابت عوامل جغرافیا شکل می‌گیرد (مورگنتا، ۱۳۷۴: ۱۹۷ و ۲۶۸) و حتی بر نوع رفتار سیاسی داخلی و خارجی کشورها تأثیر می‌گذارد (دوئرتی و فالتزگراف، ۱۳۸۸: ۱۰۳-۱۳۳).

یکی از ابعاد مهم موقعیت کشورها که اهمیت آن در دوره‌های متفاوت تاریخی روند پرفراز و نشیبی داشته است، موقعیت دریایی و دسترسی کشورها به محیط‌های دریایی و آب‌های آزاد است. دسترسی و عدم دسترسی کشورها به دریای آزاد، موجب موقعیت ساحلی، جزیره‌ای، شبه‌جزیره‌ای و یا محصور در خشکی برای کشورها می‌شود (Prescott, 1975).

مناطق ساحلی اقیانوسی با ظرفیت‌های ارتباطی، اقتصادی و استراتژیک، از جمله این مناطق هستند که در معادله قدرت و امنیت، در سطوح مختلف محلی، ملی، منطقه‌ای و کروی ایفای نقش می‌کنند.

بر اساس نظریه ارتقای منزلت ژئوپلیتیکی کشورها در سیستم منطقه‌ای و جهانی، یکی از کم‌هزینه‌ترین راه‌های پی‌جویی امنیت، ارتقای منزلت ژئوپلیتیکی و فراوری ظرفیت‌های جغرافیایی، اقتصادی و فرهنگی کشور، در راستای نیازها و منافع جمعی سایر بازیگران است؛ تا از طریق گره زدن نیاز کشورهای دیگر به مزیت‌های فضای ملی، ایجاد تهدید یا بروز ناامنی برای سیستم‌های منطقه‌ای و جهانی پرهزینه گردد (حافظ‌نیا، ۱۳۹۶: ۵۲۲؛ حافظ‌نیا، ۱۳۹۶: ۲۵۶) مناطق ساحلی اقیانوسی که ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی، ژئواستراتژیکی و ژئواکونومیکی ممتاز دارند، زمینه مناسبی را برای طراحی و پیاده‌سازی استراتژی ایجاد امنیت ژئوپلیتیکی و وابسته‌سازی نظامات منطقه‌ای و بین‌المللی به مزیت‌های جغرافیایی و ژئوپلیتیکی چنین مناطقی را فراهم می‌کنند.

بر اساس مبانی و ادبیات نظری که پیرامون عوامل جغرافیایی و ژئوپلیتیکی مناطق ساحلی اقیانوسی طرح شد، و آنچه که تبیین‌کننده عناصر و ارکان امنیت ملی پایدار است؛ عوامل و مؤلفه‌های زیادی در ارتباط با «نقش مناطق ساحلی اقیانوسی در امنیت ملی» قابل تبیین هستند. بر این مبنا، تبیین نقش مناطق ساحلی اقیانوسی در امنیت ملی، تابع ویژگی‌ها و عناصر سه متغیر «جغرافیا» و «قدرت» و «سیاست»، به عنوان ارکان مفهومی «ژئوپلیتیک» و الزامات ایجاد و حفظ «امنیت ملی پایدار»، مبتنی بر «مصونیت از تهدید»، «تضمین‌کننده فرایند توسعه» و «مقوم عناصر قدرت ملی» می‌باشد. بر این اساس، در قالب یک مدل اولیه، عوامل و مؤلفه‌های اصلی جغرافیایی و ژئوپلیتیکی مناطق ساحلی اقیانوسی که بر امنیت ملی و وجوه مختلف آن (مکانی-فضایی، سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی، زیست‌محیطی و نظامی) تأثیرگذارند، تعیین می‌شوند.

در ژئوپلیتیک و روابط بین‌الملل، برخی از کشورها برای تصاحب و بهره‌برداری از مناطق و موقعیت‌های جغرافیایی خاص، به رقابت با یکدیگر می‌پردازند. اساس این تقابل بر این فرض استوار است که منابع جغرافیایی در جهان (همانند نفت، گاز، موقعیت استراتژیک و غیره) به صورت نامتجانس توزیع شده است و کشورها برای به دست آوردن این منابع که وزن و قدرت آن‌ها را در مقیاس جهانی افزایش می‌دهد، باید به رقابت و مسابقه با یکدیگر بپردازند. بنیادهای نظری چنین برداشتی، در نظریه رئالیسم می‌تواند پیگیری شود. بنابراین مناطقی که ظرفیت‌های بالایی در بازیگران برای ورود به رقابت برای کسب قدرت و امنیت ایجاد می‌کنند، یا زمینه ورود بازیگران به مناسبات همگرایانه برای ارتقای وزن ژئوپلیتیکی را ایفا می‌کنند، واجد اهمیت دوچندانی هستند. مناطق ساحلی اقیانوسی با ظرفیت‌های ارتباطی، اقتصادی و استراتژیک از جمله این مناطق هستند که در معادله قدرت و امنیت در سطوح مختلف محلی، ملی، منطقه‌ای و کروی نقش ایفا می‌کنند (الهوردی زاده و حافظ نیا، ۱۳۹۵: ۱۰۴). تفکر سنتی درباره امنیت، در چارچوب مسلط رهیافت واقع‌گرایی قرار دارد. به هر روی، در نگرش‌های رئالیستی، عوامل و بنیان‌های قدرت، در طیف‌های متنوع آن، اساس امنیت ملی کشورها را شکل می‌دهد. مقدرات جغرافیایی و ژئوپلیتیکی، از جمله موقعیت‌های ممتاز و برترساز قدرت مانند دسترسی به دریاها و آبراه‌های حساس، موقعیت مرکزی یا محوری در ارتباطات و تعاملات بین‌المللی و سایر مواهب جغرافیایی، جایگاه مهمی در ارتقای قدرت ملی و به تبع آن حفظ امنیت ملی ایفا می‌کنند.

لیبرالیسم و انشعابات آن از جمله نئولیبرالیسم، رهیافت اصلی رقیب واقع‌گرایی تلقی می‌شود. در این رهیافت، برخلاف رئالیستها، سازوکارهای دستیابی به امنیت در ابزارهایی مانند نهادگرایی و امنیت دسته‌جمعی جستجو می‌شود (ابراهیمی، ۱۳۹۳: ۵). در هر حال، بنیان‌ها و ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی و جغرافیایی، از جمله پتانسیه‌های موجود در مناطق ساحلی اقیانوسی، اساس مناسبی را برای گسترش همکاری و توسعه فراگیر و همه‌جانبه مناطق جغرافیایی، مبتنی بر گزاره‌های این رهیافت فراهم می‌کنند.

در رهیافت سازه‌انگاری، از جمله منابع نامنی و تهدید در سطح ساختاری معضلات اقتصادی نظیر فقر، گرسنگی و بیکاری است. گزاره‌های نظریه سازه‌انگاری، بینش مناسبی را بر درک رابطه فرصت‌ها و چالش‌های مناطق ژئوپلیتیکی به طور عام و مناطق ساحلی اقیانوسی به طور خاص، با امنیت ملی فراهم می‌کنند.

مدل مفهومی

بر اساس یافته‌های نظری، مناطق ساحلی اقیانوسی، از طریق عوامل هفت‌گانه مکانی - فضایی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، اجتماعی، نظامی و زیست‌محیطی، با امنیت ملی ارتباط برقرار می‌کنند. توضیح اینکه، کشورها برای فراوری ظرفیت‌های جغرافیایی یا ژئوپلیتیکی ممتاز مناطق ساحلی اقیانوسی برای توسعه ملی، یا مقابله با تهدیدات و صیانت از منافع حیاتی خود، ناگزیر از «توسعه همه‌جانبه» مناطق ساحلی اقیانوسی، برای افزایش «قدرت ملی» و در نتیجه تأمین «امنیت ملی» خود هستند. بر این اساس، شناخت مؤلفه‌های اصلی هر یک از عوامل هفت‌گانه، چهارچوب نظری مناسبی را برای تحلیل ماهیت و روابط متغیرهای مربوط فراهم می‌کند. به هر روی، به نظر می‌رسد، فراگرد توسعه همه‌جانبه مناطق ساحلی اقیانوسی (سیکل داخلی مدل شماره ۱)، موجب فراوری ظرفیت‌های فراگیر قدرت ملی (اقتصادی، نظامی، سیاسی و...) نهفته در فضای جغرافیایی و ژئوپلیتیکی مناطق ساحلی اقیانوسی می‌گردد. ارتقای مؤلفه‌های قدرت ملی نیز با فرایند تأمین و بازتولید امنیت ملی پایدار و همه‌جانبه رابطه متقابل دارد؛ چرا که از یک سو موجب ارتقای جایگاه و منزلت ژئوپلیتیکی کشور شده، زمینه بازدارندگی و در عین حال، وابستگی سایر بازیگران به منابع قدرت و ثروت مناطق ساحلی اقیانوسی را فراهم می‌کند. از سوی دیگر، از طریق ایجاد زمینه‌های رشد و توسعه همه‌جانبه و پایدار در سطوح محلی، ملی، منطقه‌ای و جهانی، بسترهای تهدیدات امنیت ملی را از بین برده، یا اجماع و تعلق امنیتی برای سایر بازیگران نسبت به مناطق ساحلی اقیانوسی کشور را فراهم می‌نماید. بر اساس یافته‌های پژوهش،

تأثیر عوامل جغرافیایی و ژئوپلیتیکی مناطق ساحلی اقیانوسی بر امنیت ملی از طریق مدل نظری ذیل قابل توضیح و ارزیابی است.

روش‌شناسی پژوهش

شکل (۱) رابطه عوامل جغرافیایی و ژئوپلیتیکی مناطق ساحلی اقیانوسی و امنیت ملی

این تحقیق را میتوان در زمره تحقیقات بنیادی و کاربردی لحاظ نمود. روش تحقیق در این مقاله توصیفی-تحلیلی است. روش گردآوری داده‌ها در این تحقیق، به هر دو روش کتابخانه‌ای و میدانی است. در روش کتابخانه‌ای از ابزار فیش استفاده شده است. در روش میدانی از ابزارهای مشاهده و پرسشنامه استفاده شده است. پرسشنامه در این تحقیق از نوع محقق ساخته و چند گزینه‌ای است.

جامعه آماری اعتبارسنجی: شامل ۱۲ نفر از اساتید دانشگاه‌های کشوری و لشکری (دانشیار به بالا) و فرماندهان و مسئولان سطوح عالی و راهبردی (در حد فرماندهان نیرو یا جایگاه‌های سرلشکری و هم‌تراز کشوری به بالا) در این دسته قرار می‌گیرند. جامعه آماری سنجش و

اندازه‌گیری به تعداد ۵۴ نفر، از خبرگان حوزه تحقیق بود. روش نمونه‌گیری با روش هدفمند یا قضاوتی انجام شده است. با توجه به محدودیت تعداد جامعه آماری، جامعه نمونه منطبق بر جامعه آماری بوده و حجم دو جامعه برابر می‌باشد.

برای بررسی روایی، روایی ظاهری و روایی محتوایی پرسشنامه، توسط دو فرم شاخص روایی محتوا^۵ (CVI) و نسبت روایی محتوا (CVR^۶) بررسی گردید. شاخص روایی محتوا (CVI) تمامی سؤالات بزرگتر از ۷۹ به دست آمد بنابراین شاخص روایی محتوای تمامی سؤالات از نظر خبرگان مورد تأیید قرار گرفت در نسبت روایی محتوا (CVR) نیز تمامی سؤالات مورد تأیید خبرگان قرار گرفتند.

برای محاسبه پایایی یا هم‌هنگی درونی ابزار اندازه‌گیری از روش آلفای کرونباخ استفاده شد. در اینجا پایایی تمامی مؤلفه‌های پرسشنامه بالاتر از ۰.۷ بوده لذا پایایی پرسشنامه تأیید شد.

عوامل ژئوپلیتیکی مناطق ساحلی اقیانوسی مؤثر در امنیت ملی

عوامل مکانی و فضایی: عوامل جغرافیایی در ثبات و امنیت یا تنش بین کشورها مؤثرند. تأکید بر مؤلفه‌های مکانی - فضایی در امنیت ملی، از طریق برخی ویژگی‌های مکانی و فضایی قابل تحلیل است (واتق، قالیباف و غلامی، ۱۳۹۸: ۱۳۵). در میان مؤلفه‌های مختلف مکانی و فضایی مناطق ساحلی اقیانوسی، موارد ذیل دارای کارکرد امنیتی بوده، سیاستگذاری و راهبرد امنیت ملی کشورها را متأثر می‌سازند: موقعیت دریایی کشور؛ موقعیت ژئوپلیتیکی گذرگاهی و ارتباطی؛ ویژگی‌های جغرافیای طبیعی سواحل اقیانوسی (فیزیکی و توپوگرافیک)؛ طول سواحل؛ وسعت و شکل سرزمینی کشور؛ نقش گذرگاهی و دسترسی به آب‌ها و مسیرهای دریایی بین‌المللی و نقاط کنترل و تنگه‌های مهم؛ کارکرد پهنه آبی مکران به عنوان معبر خروج از انزوا و فشار ژئوپلیتیکی؛ موقعیت مناطق ساحلی اقیانوسی در قلمرو سرزمینی؛ اقلیم منطقه ساحلی؛ تراکم جمعیت و پراکندگی سکونتگاه‌ها در سواحل.

جمهوری اسلامی ایران به واسطه مجاورت با خلیج فارس، تنگه هرمز، دریای عمان و دریای خزر از موقعیت دریایی ویژه‌ای در منطقه و جهان برخوردار است. موقعیت دریایی کشور ایران بر اساس شاخص‌های مندرج در جدول ۱، قابل محاسبه و اندازه‌گیری است (حافظ‌نیا و همکاران، ۱۳۹۶). موقعیت دریایی، از طریق تأثیر بر توسعه همه‌جانبه کشور، نقش مهمی در ابعاد مختلف امنیت ملی ایفا می‌کند. میزان اتکای کشور به تجارت دریایی و حجم صادرات و واردات کالاها از پهنه‌های

^۵ Content Validity Indic

^۶ Content Validaty Ratio

آبی جنوب کشور و نقش ویژه آن در قدرت نظامی از جمله برون داده‌های موقعیت دریایی در ارتباط با مقوله امنیت ملی است. در میان کشورهای جهان که به دریا دسترسی دارند، موقعیت دریایی کشور از رتبه ۱۲۹ برخوردار است (همان).

جدول (۱) شاخص‌های موقعیت دریایی ایران (الهوردی زاده و حافظ نیا، ۱۳۹۵)

نسبت بین طول مرز آبی به طول مرز کشور	نسبت بین مساحت کشور به طول مرز آبی (آب‌های آزاد) به کیلومتر	تعداد دریای مجاور	اضلاع دریایی کشور	تعداد بنادر دریایی	نسبت بین وسعت مناطق دریایی به مساحت کشور	نسبت بین وسعت مناطق ساحلی به مساحت کشور	نسبت بین جمعیت ساحلی به جمعیت کل کشور
۰/۲۶۸	۶۷۵/۴۸۹	۲	(۱ بعد)	۷	۰/۱۶۵	۰/۱۶۲	۰/۰۲۱۰

بر این اساس، موقعیت دریایی کشور، ناشی از موقعیت و دسترسی مناطق ساحلی اقیانوسی کشور، به صورت مستقیم و غیرمستقیم بر امنیت ملی کشور تأثیرگذار است. کرانه‌های دریای عمان به دلیل دار بودن سواحل مناسب بویژه در خلیج چابهار، موقعیت نسبتاً خوبی جهت پهلوگرفتن کشتی‌های ظرفیت بالا را فراهم می‌آورد. ویژگی‌های بیشتر سواحل در این منطقه به نحوی است که برای ایجاد بنادر و پایگاه‌های نظامی ساحلی مناسب می‌باشد. مناطق ساحلی جنوب ایران عموماً بسیار کم‌عرض و باریک هستند. در دو منطقه جلگه‌های ساحلی وسعت یافته به‌سوی داخل کشور گسترش پیدا کرده‌اند. منطقه اول را جلگه نسبتاً حاصلخیز دشت یاری تشکیل می‌دهد و بندر چابهار از بنادر بلوچستان در جنوب این جلگه قرار دارد. منطقه دوم ناحیه جاسک است.

در رابطه با موقعیت نسبی منطقه ساحلی اقیانوسی در پهنه سرزمینی کشور می‌توان گفت: نواحی مرزی به دلایل دوری از مرکز، انزوای جغرافیایی، توسعه نیافتگی و... تفاوت فاحشی از نظر برخورداری از رفاه و توسعه با نواحی مرکزی دارند. منطقه جنوب شرق کشور به دلیل فاصله زیاد جغرافیایی با مرکز سیاسی حکومت، دچار نوعی انزوای جغرافیایی می‌باشد. رابطه حاشیه‌ای بودن با پدیده ناامنی در مرزها رابطه معناداری است. در میان ۳۱ مرکز استان کشور، زاهدان بیشترین فاصله را (۱۶۰۵ کیلومتر) با مرکز سیاسی کشور دارد. چابهار و کنارک نیز دورترین شهرستان‌های کشور به تهران هستند. علاوه بر این، متوسط فاصله سکونتگاه‌ها در استان سیستان و بلوچستان ۶ کیلومتر است که سه برابر متوسط ملی است (کریمی پور و محمدی، ۱۳۸۸: ۷۳-۷۴)

عوامل اقتصادی: امروزه ماهیت اقتصادی، در تعریف هویت مناطق جغرافیایی اهمیت اساسی یافته است و بسیاری از ابزارهای اقتصادی کاربرد ژئوپلیتیک پیدا کرده‌اند (صبغیان و جلالی، ۱۴۰۰: ۹۰) اقتصاد از طرفی یکی از ابعاد فضای جغرافیایی و از طرف دیگر یکی از ابعاد قدرت است. تبیین اثرات عوامل اقتصادی مناطق ساحلی اقیانوسی بر امنیت ملی کشورها، از دو بعد ژئواکونومیک و جغرافیای اقتصادی قابل تحلیل است. ابزارهای اقتصادی از یکسو موجب گسترش ظرفیت‌های ژئوپلیتیک دولت‌ها می‌شوند و از سوی دیگر در روابط خارجی، به‌عنوان ابزار نفوذ سیاسی مورد استفاده قرار می‌گیرند (Grosse, 2014: 41). از آنجا که امروزه توسعه و پیشرفت اقتصادی را یکی از عوامل اصلی مشروعیت و بقای نظام‌های سیاسی می‌دانند، مؤلفه‌های اقتصادی مناطق ساحلی اقیانوسی نقش برجسته‌ای در امنیت ملی کشورها ایفا می‌کنند. بر اساس یافته‌های نظری، تأثیر عوامل اقتصادی منطقه ساحلی اقیانوسی ایران بر امنیت ملی، از طریق زیرمؤلفه‌های ذیل قابل ارزیابی است:

ظرفیت منطقه برای تجارت دریاپایه (صادرات و واردات دریایی)؛ ظرفیت منطقه در ایجاد کریدورهای ارتباطی بین‌قاره‌ای؛ ظرفیت منطقه در پروژه‌های انتقال انرژی و شبکه‌های حمل‌ونقل ترکیبی منطقه‌ای؛ ظرفیت منطقه در تأمین امنیت انتقال انرژی و عبور خطوط لوله نفت و گاز؛ وضعیت توسعه اقتصادی مناطق ساحلی و پسرکانه‌های اقیانوسی؛ ظرفیت منطقه در رهایی اقتصاد ملی از تنگنای ژئوپلیتیکی و تنوع‌بخشی به مبادی ورودی و خروجی؛ ظرفیت جذب سرمایه‌گذاری‌های بین‌المللی؛ ظرفیت‌های منطقه در شیلات، پرورش آبزیان، زراعت و باغداری؛ ظرفیت منطقه در ایجاد پارک‌های صنعتی و خدمات بندری و تعمیرات کشتی؛ ظرفیت‌های منطقه برای توسعه گردشگری ساحلی؛ وابسته‌سازی ژئواکونومیک کشورهای محصور در خشکی و همسایگان به ظرفیت‌های اقتصادی اقیانوسی؛ زیرساخت‌های اقتصادی و شبکه‌های حمل و نقل (راه و راه آهن و...); ظرفیت تأمین آب شرب و آب مورد نیاز صنایع کشور؛ ظرفیت منطقه در ایفای نقشی استراتژیک در ساختار نوین اقتصاد بین‌الملل و تجارت و ترانزیت؛ زیرساخت‌های تولید آب شیرین و شرب؛ وضعیت تعادل پیشرفت و توزیع نابرابر امکانات و شبکه‌های زیربنایی و خدمات در سطح سرزمین؛ وضعیت محرومیت، فقر و توسعه‌نیافتگی.

سواحل جنوب شرقی ایران، کشور را به سازه اقیانوسی پیوند داده و موجب ارتقای وزن ژئوپلیتیکی و کارکردهای ژئواکونومیک آن می‌گردد (احمدی، زارعی و براتی، ۱۴۰۰: ۳۳). سواحل دریای عمان با توجه به موقعیت ژئواکونومیک مناسب، دارای ظرفیت بالا برای تأسیس مناطق آزاد تجاری است. بندر چابهار تنها منطقه آزاد اقتصادی سواحل مکران است. این بندر علیرغم شرایط مناسب ساحلی و موقعیت بی‌نظیر خود نتوانسته است در حد شایستگی، نقش

خود را به‌عنوان یک منطقه آزاد اقتصادی ایفاء نماید. این درحالی است که ظرفیت تبدیل شدن به یکی از ده بندر کلیدی جهان را دارا است.

ایران در چهارراه تمدنی، جغرافیایی، ژئوپولیتیکی و تجاری سه قاره واقع شده است و بنابراین، وجود پروژه‌های ترانزیتی پرشمار در محیط پیرامونی آن در دسترس است. برخی از این مسیرها و پروژه‌های ارتباطی با محوریت ایران تعریف شده‌اند و برعکس، برخی دیگر اساساً ماهیتی ضدایرانی دارند و یا حداقل، رقیب پروژه‌های مشابه ایرانی هستند.

قرارگیری ایران در کانون خاورمیانه و گذرگاه شرق به غرب و شمال به جنوب، موقعیت ژئواستراتژیکی ویژه‌ای به کشور بخشیده است و همین امر، باعث عبور هشت گذرگاه ترانزیتی عمده از خاک کشور و یا محیط پیرامونی آن شده است. در این بین منطقه ساحلی اقیانوسی ایران، از ظرفیت بالایی در شکوفاسازی و فعال نمودن این فرصت‌ها برخوردار است. برخی از این گذرگاه‌ها در زمره عظیم‌ترین پروژه‌های ارتباطی دوران معاصر هستند که تجارت دریایی را به ترانزیت و تولید در خشکی پیوند می‌زنند و از این روی، شناخت آنها و ظرفیت‌ها و محدودیت‌های آن‌ها از اهمیت بالایی برای اقتصاد و تجارت کشور برخوردار است.

سواحل مکران در حوزه شیلات مانند صد و پرورش ماهی و میگو از قابلیت بالایی برخوردار است. بطورخاص منطقه چابهار به‌عنوان بزرگترین مرکز تولید محصولات شیلات و آبزیان بوده و سالیانه حدود ۱۸۰ هزار تن صید انواع ماهی و میگو در این منطقه انجام می‌شود. در سواحل مکران به دلیل آب و هوای خاص و متناسب و زمین‌های مستعد، مزارع پرورش میگو هر سال در ۲ دوره قابل برداشت هستند که نشانگر ظرفیت بالای آن در منطقه است و با تجهیز مزارع میگو و فراهم آوردن امکانات به روز در آنها، می‌توان از ظرفیت موجود به خوبی استفاده کرد، این امر می‌تواند بیش از این گسترش یافته و هم تولید اشتغال نماید و هم سبب صادرات و جذب سرمایه گردد.

علاوه بر ظرفیتهای برشمرده شده، منطقه ساحلی اقیانوسی، ظرفیت تأمین آب شرب و آب مورد نیاز صنایع مناطق کم آب مرکزی کشور را به خوبی دارا می‌باشد. چرا که به دلیل استقرار در پهنه اقیانوس، مسائل زیست محیطی تولید نمک و عدم تعادل غلظت آب در این پهنه عارض نخواهد شد. ضمناً ظرفیت مناسبی برای بکارگیری دانش و فناوری هسته‌ای برای صنایع آب شیرین کن محسوب میشود (اتاق ایران، ۱۴۰۱: ۵)

ظرفیتهای ارتباطی و بسترهای ایجاد و توسعه کریدورهای حمل و نقل، موجب وابسته‌سازی ژئواکونومیکی کشورهای محصور در خشکی و همسایگان به ظرفیتهای اقتصادی اقیانوسی ایران

شده، ظرفیت مناسبی برای ایفای نقش استراتژیک در ساختار نوین اقتصاد بین‌الملل و تجارت و ترانزیت در منطقه اقیانوس هند برای کشور فراهم می‌کند.

عوامل سیاسی: بازیگران و مؤلفه‌های سیاسی، به عنوان ارکان تصمیم‌گیرنده و دارای اختیار اعمال اراده قدرت، از جایگاه محوری در تجمیع و فعال‌سازی سایر عوامل جغرافیایی و ژئوپلیتیکی مناطق ساحلی اقیانوسی برخوردارند و مهمترین کارکرد را در مسائل امنیت ملی مناطق اقیانوسی برعهده دارند. بر اساس مطالعات صورت گرفته، تأثیر عوامل سیاسی بر امنیت ملی، از طریق زیرمؤلفه‌های ذیل قابل ارزیابی است: وضعیت مدیریت سیاسی سرزمینی در منطقه اقیانوسی و پسرانه‌ها؛ استراتژی توسعه اقیانوس‌محور؛ موقعیت محوری برای تعاملات دوجانبه و چندجانبه منطقه‌ای و بین‌المللی؛ توسعه یا عقب‌ماندگی کشورهای مجاور منطقه ساحلی اقیانوسی؛ دخالت کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در امور منطقه ساحلی و پسرانه‌های آن؛ اتکای راهبردی و عمق استراتژیک همسایگان به کشور دارای ساحل؛ ظرفیت ساماندهی نهادهای منطقه‌ای و بین‌المللی و مشارکت یا عضویت در سازمان‌های منطقه‌ای با محوریت پهنه‌های آبی مشترک؛ رقابت‌های ژئوپلیتیکی بازیگران منطقه‌ای؛ رقابت‌های ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیک قدرت‌های جهانی.

وضعیت شاخص‌های مدیریت و سازماندهی سیاسی فضا در منطقه ساحلی اقیانوسی و واحدهای تقسیمات سیاسی پیرامونی حکایت از ضرورت توجه جدی و بازنگری در ساختارها و روش‌های کنونی دارد (آقامحمدی، ۱۳۹۷). از سوی دیگر، بی‌توجهی به اسناد پایه آمایش سرزمین، تدریجاً سبب ایجاد و گسترش فضایی نامتعادل، خصوصاً در منطقه شرق و جنوب شرق در سطح کشور گردیده است. این اوضاع و تنگناهای جاری در فضای زیستی ایران عملاً محصول عملکرد حوزه‌های سیاسی بوده و در بسیاری مناطق، از جمله منطقه جنوب شرق، چارچوب‌های زیستی (آب، خاک، پوشش گیاهی و نباتی، منابع و معادن زیرزمینی و انرژی) دچار برخی مشکلات شده است.

برقراری امنیت در منطقه جنوب شرق، با مسئله تقسیمات سیاسی در این منطقه به‌شدت گره خورده است و هرگونه برنامه‌ریزی برای برقراری امنیت در این منطقه، بدون توجه به این موضوع و مسائل خاص آن، بی‌نتیجه خواهد ماند. همچنین مقوله کارکردهای مرزی به‌ویژه کارکردهای امنیتی، با بحث امنیت در جنوب شرق، رابطه مستقیم دارد و تضعیف آنها موجب تضعیف امنیت مرزی و به‌تبع آن تضعیف امنیت منطقه میشود (محمدحسینی و علیپور، ۱۳۹۱: ۱۶۳-۱۹۶)

در رابطه با ضرورت طراحی و پیاده‌سازی استراتژی توسعه اقیانوس‌محور می‌توان گفت، افزایش اهمیت قدرت دریایی در سال‌های اخیر از یک سو و مزیت‌های ژئوپلیتیکی، اقتصادی، امنیتی،

سیاسی، دسترسی، ارتباطات منطقه‌ای و بین‌المللی، گردشگری، دفاعی و بازاریابی سواحل مکران از سوی دیگر، ظرفیت و توانمندی‌های ویژه و بالقوه‌ای برای ایران فراهم کرده است. با این وجود شناسایی و بالفعل نمودن این ظرفیتها، مستلزم اتخاذ استراتژی‌های جامع اقیانوس محور توسط نهاد دولت و حاکمیت است (نوذری، قادرپناه و نصیری، ۱۳۹۹: ۶۴).

عوامل فرهنگی: بر اساس یافته‌های نظری، تأثیر عوامل فرهنگی منطقه ساحلی اقیانوسی ایران بر امنیت ملی، از طریق زیرمؤلفه‌های ذیل قابل ارزیابی است: وضعیت «توسعه فرهنگی» منطقه ساحلی اقیانوسی؛ تروریسم مذهبی یا تفکرات بنیادگرایانه در منطقه ساحلی و پسرکرانه‌ها؛ تفکرات قوم‌گرایانه در منطقه ساحلی اقیانوسی؛ وضعیت پیوند و ارتباطات فرهنگی بین منطقه اقیانوسی و عمق کشور؛ ظرفیت ایجاد ارتباطات فرهنگی در پیش‌کرانه‌ها یا سواحل دور به عنوان بستر ضروری افزایش ارتباطات و تعاملات؛ وضعیت ارزش‌ها و نمادهای دریا و دریاگرایی در سطح ملی؛ وضعیت (افتراق/اشتراک) مذهبی منطقه ساحلی اقیانوسی با بدنه کشور؛ نفوذ ارزش‌های فرهنگی فراسوی مرز در منطقه ساحلی اقیانوسی.

جنوب شرق کشور در کشاکش مداوم رقابت نیروهای گریز از مرکز و مرکزگرا قرار داشته و دارد. اگرچه نیروهای مرکزگریزی چون عدم تجانس قومی - مذهبی، ساختار توپوگرافیک ایران، بی‌توازی در مشارکت ملی اقلیت قومی - مذهبی استان سیستان و بلوچستان، سیستم ارتباطی نامناسب و بی‌عدالتی جغرافیایی و فضایی به‌عنوان نیروهای گریز از مرکز جنوب شرق کشور تلقی می‌شوند، اما اشتراکات نژادی و دینی، ریشه زبانی و تاریخی مشترک، اشتراکات فرهنگی مختلف، مفاخر ملی مشترک (رستم افسانه‌های) و همچنین وجود تهدیدات خارجی مواردی بوده‌اند که باعث همگرایی ضلع جنوب شرقی کشور با پیکره اصلی کشور می‌شود (امیری، علی پور و هاشمی، ۱۳۹۶: ۴۵). سایر چالش‌های فرهنگی منطقه عبارتند از: فرهنگ عشیره‌ای و قومی در منطقه؛ ضعف در ایجاد و تعمیق همبستگی‌های ملی، قومی و مذهبی در منطقه و استفاده ناقص از عوامل بومی و مذهبی منطقه؛ ضعف رسانه‌های جمعی ملی و محلی و تبلیغات و اطلاع‌رسانی؛ شاخص‌های پائین سواد و امکانات فرهنگی.

عوامل اجتماعی: تأثیر ویژگی‌های جغرافیای انسانی و متغیرهای اجتماعی بر امنیت ملی، از پایداری و عمق زیادی برخوردار است. راهبردهای امنیت ملی در مناطق ساحلی اقیانوسی، تابع ویژگی‌های اجتماعی جوامع است. بر اساس یافته‌های نظری، تعدادی از عوامل اجتماعی منطقه ساحلی اقیانوسی ایران که بر امنیت ملی تأثیرگذارند عبارتند از: وضعیت انسجام و پیوستگی ملی اقلیت‌ها و گروه‌های قومی منطقه اقیانوسی؛ وضعیت هویت ملی و یکپارچگی اجتماعی مردمان مناطق ساحلی؛ وضعیت ارتباطات اجتماعی مردمان مناطق ساحلی با هسته جمعیتی کشور؛

وضعیت (کمیت و کیفیت) آموزش‌های تخصصی مرتبط با دریاگرایی و مشاغل دریا در کشور و مناطق ساحلی اقیانوسی؛ وضعیت مشارکت و فعالیت تشکل‌های مردم‌نهاد در توسعه و امنیت منطقه ساحلی اقیانوسی؛ ارزش‌های دریاگرایانه در آموزش‌های عمومی کشور؛ سطح مشارکت اجتماعی و سیاسی مردمان منطقه ساحلی اقیانوسی کشور؛ وضعیت حرکات جمعیتی و مهاجرت در منطقه ساحلی اقیانوسی؛ امتداد اقلیت‌های قومی و مذهبی منطقه در ورای مرزهای سرزمینی کشور؛ وضعیت جرائم و تخلفات اجتماعی در منطقه ساحلی و پسرانه‌ها.

مهمترین مسائل اجتماعی مؤثر بر امنیت ملی در منطقه ساحلی عبارت است از:

- رواج فرهنگ عشیره‌ای و طایفه‌ای و برخی باورها و نگرش‌های سنتی و ضد توسعه به‌عنوان عامل بازدارنده نهادهای نوین اقتصادی و اجتماعی و ناکارآمدی آن‌ها

- فقدان مشارکت مؤثر مردم در فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی و ضعف جدی در برخورداری

از نهادهای کارفرمایی، سرمایه‌گذاری، پیمانکاری و مشاوره‌بخش خصوصی استان

- محرومیت استان در زمینه زیربناها و شکاف گسترده در مقایسه با سطح ملی علی‌رغم

سرمایه‌گذاری‌های زیاد برای توسعه آن‌ها

- سطح پایین پوشش آموزش‌های عمومی و ترویجی و محرومیت گسترده بسیاری از زنان و

مردان بویژه در مناطق روستایی و فقدان اثربخشی بسیاری از سیاست‌ها و اقدامات توسعه‌ای در

عرصه‌های اقتصادی و اجتماعی

- درآمد سرانه پایین، گستره و عمق فقر در شدیدترین شکل آن در استان، وجود تعداد بسیار

زیاد خانواده‌های بی‌سرپرست و بد سرپرست، وجود شمار بسیار زیادی از جمعیت تحت پوشش

نهادهای حمایتی

- موقعیت استان به‌عنوان گذرگاه بین‌المللی مواد مخدر و همسایگی با دو کشور پاکستان و

افغانستان به‌عنوان زمینه‌ساز ناامنی و تردهای غیرمجاز از مرزهای استان و مانع برقراری امنیت

و انباشت سرمایه و گسترش فعالیت‌های رسمی اقتصادی.

- شکاف بین وضع موجود و مطلوب زیربناها بویژه در زمینه‌های تأمین آب، راه، سوخت و انرژی

از یک‌سو و شکاف بین شاخص‌های زیربنایی و توسعه اجتماعی و فرهنگی از سوی دیگر

- نرخ بیکاری بسیار بالا در مقایسه با سطح کشور و رشد سریع و ضریب جوانی بالای جمعیت

استان

- عدم رشدبخش رسمی اقتصاد در استان، گسترش تجارت زیرزمینی و واردات قاچاق از

کشورهای همجوار، انتقال غیرقانونی بسیار از کالاهای یارانه‌ای بویژه سوخت و آرد به کشورهای

همسایه و تهدیدبخش‌های تولید داخلی (غازی، حامدی، حسن زاده، ۱۳۹۵: ۱۷۱)

عوامل نظامی: قدرت نظامی، از ارکان اصلی حفظ امنیت ملی واحدهای سیاسی است. هرچند بدون توجه به سایر ابعاد قدرت و تحلیل آنها، امکان شناسایی قدرت نظامی کشورها ممکن نیست، ولی در مقاطع تنش و بحران، سایر ابعاد قدرت، تحت الشعاع قدرت نظامی قرار می‌گیرند. سواحل اقیانوسی از نظر جغرافیای نظامی، ژئوپلیتیک و ژئواستراتژی، مزایای نسبی ارزشمندی را برای قدرت‌های دریایی فراهم می‌کنند. همزمان و در مسیری متضاد، در صورت ضعف و گسست در خطوط دفاع ساحلی، عرصه‌های وسیعی نیز برای تهاجم و اعزام نیروهای نظامی دشمن تلقی می‌گردند. عوامل نظامی مناطق ساحلی اقیانوسی، جزو اولویت‌های اصلی امنیت ملی کشورهای ساحلی قلمداد می‌شوند (Till, 2009: 83-113; 2004: 66-97)، بر اساس یافته‌های نظری، عوامل اقتصادی مناطق ساحلی اقیانوسی که بر امنیت ملی تأثیرگذارند عبارتند از: وضعیت خطوط و لایه‌های دفاع ساحلی اقیانوسی نیروهای دریایی کشور؛ ظرفیت‌های دفاعی-امنیتی کشور؛ ظرفیت تأمین امنیت خطوط ارتباطی دریایی در مقابل نیروهای متخاصم، تروریسم و دزدی دریایی و...؛ ایجاد فضای مانوری راهبردی و ژئواستراتژیک برای ناوگان دریایی و نظامی؛ تأمین و حفاظت از ناوگان تجاری دریایی ملی و بین‌المللی؛ نظارت و محافظت از منابع و حقوق حاکمیت و مالکیت در دریای سرزمینی و منطقه انحصاری اقتصادی؛ کم و کیفیت کشتی‌ها و ناوگان نظامی و تجهیزات و تسلیحات دفاع دریایی؛ پایگاه نظامی ساحلی و دریایی (برای تأمین سوخت، تجهیز و تدارک وسایل و ادوات نظامی، تعمیر کشتی، تأمین نیازهای غذایی و تجدید نیرو)؛ وضعیت مشارکت در ائتلاف‌های دریایی همسو؛ ائتلاف‌ها و ترتیبات نظامی و امنیتی متعارض و دشمن؛ قاچاق مواد مخدر، سلاح و انسان؛ مجاورت با کانون تولید و ترانزیت قاچاق مواد مخدر؛ فعالیت گروه‌های تروریستی و خرابکار؛ ظرفیت توسعه صنایع و تأسیسات نظامی؛ ظرفیت ایجاد پایگاه لجستیکی برای ارائه خدمات پشتیبانی به کشتی‌های نظامی و تجاری در شبکه کشتیرانی جهانی؛ وضعیت هماهنگی، پشتیبانی و پیوند بین قدرت دریایی با قدرت هوایی و زمینی؛ وضعیت نیروی انسانی دفاعی آموزش‌دیده، ماهر و متخصص.

اولین لازمه توسعه در هر منطقه‌ای ایجاد امنیت بوده و به همین دلیل است که نیروهای مسلح به عنوان پیشقروان سازندگی به این منطقه وارد شدند. مسلماً با حضور یگان‌های رزمی نداجا، خصوصاً تکاوران دریایی، گروه‌های تروریستی و یا قاچاقچی حضور در این منطقه را بسیار پر خطر یافته از این مناطق دوری خواهند کرد. این امنیت به همراه زیرساخت‌های ایجاد شده توسط نیروهای مسلح است که مشوق سرمایه‌گذاران برای حضور در منطقه و رونق کسب و کار خواهد بود. (میرزایی و هاشمی قاسم آبادی، ۱۳۹۵: ۶۹۲)

جنوب شرق ایران به لحاظ جایگاه نظامی می‌تواند در اتخاذ استراتژی‌های امنیت ملی و منطقه‌ای نقش ویژه‌ای برای ایران ایفا نماید و آن را از توان و قابلیت تحرک میان اقیانوسی، در فعالیت‌های نظامی، تجاری، علمی و اقتصادی دریا برخوردار کند (آقامحمدی، ۱۳۹۷)

از نظر نظامی وضعیت طبیعی سواحل مکران به علت وجود ارتفاعات، چاله جازموریان و منطقه دلگان به گونه‌ای است که عبور از این منطقه برای نفوذ به مرکز کشور را با سختی همراه می‌کند. بنابراین امکان طرح‌ریزی برای انجام عملیات وسیع نظامی دشمن از این منطقه با هدف نفوذ به داخل کشور محدود است؛ اما در عین حال وجود بریدگی‌هایی در ارتفاعات منطقه و به وسیله سیلاب‌ها و رودخانه‌های منطقه، فرضیه نفوذ دشمن از این مناطق را به داخل کشور رد نمی‌کند. از طرف دیگر وجود حدود ۴۰ خور در کنار کم تراکم بودن منطقه از سکنه و فعال بودن کارترهای مواد مخدر و تسلیحات؛ امکان برنامه‌ریزی دشمن را برای انجام عملیات‌های محدود و ایذائی با اعزام تیم‌های تروریستی نیز فراهم می‌سازد؛ اما به‌طور کلی مواردی از قبیل: مسیر طولانی، نبود شبکه ریلی، درجه ۲ بودن راه‌های شوسه منتهی به این کرانه و کمتر امن بودن آن (کریمی پور، ۱۳۸۸) وجود ارتفاعات و خورها و باتلاق‌ها، گل فشان‌ها و... موجب گردیده که سناریو تهدید ایران از سوی هر کشوری، از طریق این سواحل کمتر مورد بهره‌برداری قرار گیرد.

از جمله ظرفیت‌های ژئواستراتژیک منطقه ساحلی مکران می‌توان به موارد ذیل اشاره کرد:

کنترل استراتژیک مسیرهای بین‌المللی: دریای عمان جز حوزه استراتژیک اقیانوس هند بوده که به‌عنوان یکی از پنج حوزه استراتژیک جهان شناخته می‌شود و روزانه میلیون‌ها بشکه نفت و حجم وسیعی از کالا و سرمایه از طریق آن مبادله می‌شود (طرح مطالعات راهبردی منطقه آزاد تجاری - صنعتی چابهار، ۱۳۷۱: ۱۳). مرز آبی کرانه‌های عمان و تسلط بر یکی از مهم‌ترین و استراتژیک‌ترین راه‌های آبی جهان، کنترل ایران را در مبادی ورودی خلیج فارس و اقیانوس هند تضمین می‌نماید و از طریق جمع‌بندی منافع دیگران، در این ارتباط به تولید امنیت از طریق همکاری‌های بین‌المللی، هزینه تأمین امنیت این منطقه را برعهده دیگران قرار می‌دهد.

عمق استراتژیک: ایران در سواحل مکران و آب‌های جنوب شرق دارای عمق استراتژیک ویژه‌ای است که توان ایران را در برخورد با چالش‌های ژئواستراتژیک ارتقا می‌دهد.

ظرفیت‌سازی تشکیل سازه عملیاتی و دفاعی اقیانوس پایه: در تفکر استراتژیک سنتی ایران صحنه عملیات دشمن فرضی در خلیج فارس می‌باشد، چنانچه صحنه عملیاتی ایران قبل از ورود به خلیج فارس یعنی در دریای عمان طراحی گردد، توان استراتژیک ایران قبل از ورود به خلیج فارس قرار خواهد گرفت. همچنین ایران توان طراحی یک صحنه عملیاتی بزرگ یک‌جانبه و حتی چندجانبه با کمک پاکستان، هندوستان، عمان و امارات در برابر تهدیدات موجود و مفروض

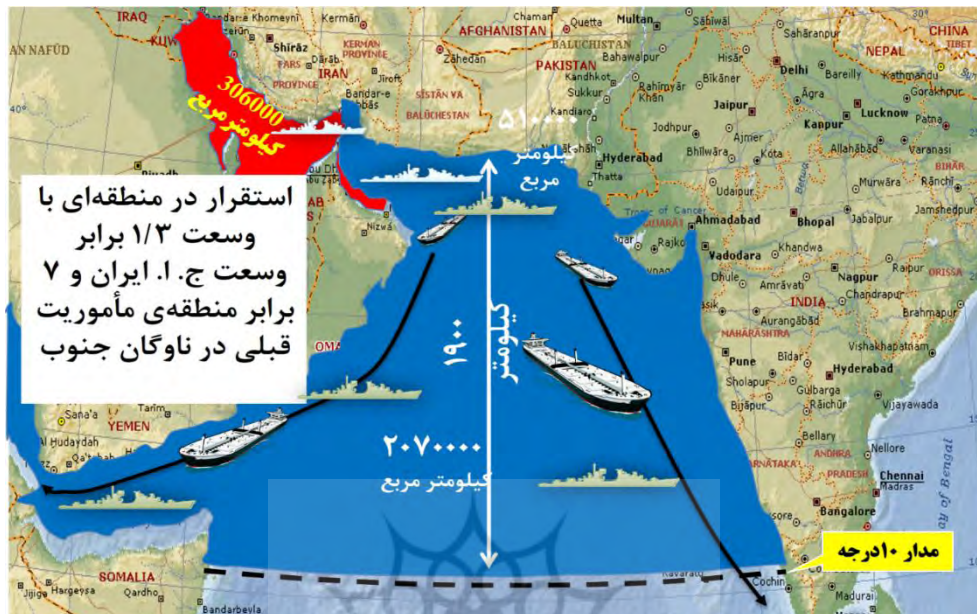
قدرت‌های فرامنطقه‌ای حاضر در منطقه به‌ویژه ایالات متحده آمریکا را دارد. به‌دلیل فقدان چنین سازه عملیاتی ایالات متحده آمریکا قدرت مانور در خلیج فارس را پیدا کرده‌است. ایران با دسترسی به تمام مناطق اطراف و دالان‌های عبوری، فرصت‌های جدیدی برای گسترش ارتباطات با کشورهای همسایه خود در اختیار دارد (خلیلی و دیگران، ۱۳۹۰: ۹۰). سواحل جنوب شرق ایران به لحاظ جایگاه نظامی می‌توانند در اتخاذ استراتژی‌های بحری نقش ویژه‌ای برای ایران ایفا نمایند و آن را از توان و قابلیت تحرک میان اقیانوسی در فعالیت‌های نظامی برخوردار نمایند. ایران از طریق عرصه آبی عمان به یک قدرت نظامی با حوزه عملکرد میان اقیانوسی تبدیل شده و از حوضچه خلیج فارس خود را بیرون کشیده‌است. چرا که حوضچه خلیج فارس امکان تبدیل شدن ایران به یک قدرت دریایی راهبردی را فراهم نمی‌کند ولی دریای عمان و اقیانوس هند چنین امکانی را برای ایران فراهم می‌کنند. همچنین وجود پایگاه هوایی چابهار و توسعه آن می‌تواند قدرت نظارتی و کنترلی ایران را بر بخش‌های شمالی اقیانوس هند افزایش دهد (حافظ نیا و رومینا، ۱۳۸۴: ۱۳).

براساس بررسی شورای توسعه سواحل مکران، اهم نقاط قوت و قابلیت‌های دفاعی منطقه ساحلی مکران به شرح زیر است:

- زمین و پس کرانه‌های مناسب در امتداد ساحل.
- وجود مناطق دریایی ارتش و پایگاه‌های دریایی سپاه.
- وجود شرایط لازم برای گسترش یگان‌های نظامی.
- وجود خلیج‌های کوچک (خورها).
- وجود سواحل با قابلیت‌های دفاعی مناسب.
- وجود زمینه همگرایی سران طوایف و قبایل با نظام جمهوری اسلامی.
- آب‌های آزاد و عمق عملیاتی مناسب در دریای عمان.
- وجود پایگاه‌های هوایی و پدافند هوایی ارتش در منطقه.
- انطباق منطقه‌بندی نظامی با تقسیمات سیاسی

اشرف ارتفاعات مکران و ارتفاعات محدود حواشی دریا و گلافشانهای ساحلی بر تحرکات دریایی در دریای عمان که برای نفوذ به خلیج فارس مورد استفاده قرار می‌گیرد، به‌دلیل اینکه سواحل دریای عمان ارتباط مستقیم کشور را بدون هیچ مانعی با دریای آزاد فراهم می‌کند، می‌تواند برای مهاجمین دارای اهمیت راهبردی باشد. بنابراین احتمال برنامه‌ریزی دشمن برای

انجام عملیات آفندی در این منطقه وجود دارد. به عبارتی اگر بخواهیم خلیج فارس و موقعیت خود را حفظ کنیم، پیش‌نیاز آن، حضور در سواحل مکران است.

نقشه (۱) توسعه دریانوردی نیروی دریایی ج.ا.ا

عوامل زیست‌محیطی: امروزه تأکید بر تهدیدات، بحران‌ها و تنش‌زایی عوامل زیست‌محیطی، به عنوان محور ارتباط مباحث زیست‌محیطی و امنیت ملی قرار گرفته است (واثق، قالیباف و غلامی، ۱۳۹۸: ۱۳۵). بروز تغییرات اقلیمی، تخریب منابع زیست‌محیطی، بروز مخاطرات طبیعی از قبیل کمبود آب، دستیابی به منابع غذایی دریایی، دستیابی به منابع زیرزمینی و بلایای طبیعی از جمله متغیرهای تأثیرگذار محیط زیست بر امنیت ملی قلمداد می‌گردند (افتخاری و همکاران، ۱۳۹۵: ۴۴۲-۴۴۳)

بر اساس یافته‌های نظری، عوامل زیست‌محیطی مناطق ساحلی اقیانوسی که بر امنیت ملی تأثیرگذارند عبارتند از: اثرات تغییرات اقلیمی؛ در شکل بروز مخاطرات طبیعی، تخریب سلامت اقیانوس (جذب کربن و اسیدی شدن آن)، از دست دادن تنوع زیستی و...؛ تخریب منابع زیست‌محیطی، مانند تخریب زیستگاه‌های طبیعی، تغییرات در ذخایر ماهیان و الگوهای مهاجرت آنها و کاهش منابع غذایی دریایی؛ بازتاب‌های زیست‌محیطی توسعه صنایع دریایی و فشار فزاینده بر محیط زیست و منابع اقیانوس؛ کمبود منابع آب شیرین در منطقه ساحلی و پسرکانه‌ها؛ آلودگی زمین، به‌ویژه پساب‌های کشاورزی، مواد شیمیایی و آلاینده‌های پلاستیکی که از رودخانه‌ها به

دریا سرازیر می‌شوند؛ ماهی‌گیری بیش‌ازحد که ذخایر ماهیان را در منطقه از بین برده؛ ظرفیت استفاده از فناوری‌های جدیدهای تک (نانو و بیو تکنولوژی، ماهواره و...) برای استفاده پایدار از منابع مناطق ساحلی و پهنه‌های اقیانوسی در کشور.

تجزیه و تحلیل یافته‌های پژوهش

یافته‌های میدانی تأثیر منطقه ساحلی اقیانوسی کشور بر امنیت ملی

در این بخش ابتدا متغیرهای دموگرافیک در قالب آمار توصیفی خلاصه‌سازی و طبقه‌بندی شدند. سپس داده‌های پژوهش توسط نرم افزار اس پی اس^۷ پیش‌پردازش و توسط نرم افزار اسمارت پی ال اس^۸ تحلیل شدند. در نهایت مدل بیرونی و مدل درونی در قالب آمار استنباطی تحلیل شد و وضعیت شاخص‌ها و مؤلفه‌های هفت‌گانه منطقه ساحلی اقیانوسی در امنیت ملی کشور تحلیل و ارزیابی شد.

فراوانی پاسخ دهندگان به پرسشنامه با رتبه ۱۵/درجه سرهنگ دوم، ۲۱.۲ درصد با رتبه ۱۶ یا درجه سرهنگ، ۳۲.۷ درصد با رتبه ۱۷ یا درجه سرتیپ دوم، ۱۱.۵ درصد با رتبه ۱۸ یا درجه سرتیپ و ۷.۷ درصد با رتبه ۱۹ یا درجه سرلشکر می‌باشند. ۹.۶ درصد پرسش‌شوندگان داری مرتبه علمی مربی، ۲۱.۲ درصد مرتبه استادیار، ۱۳.۵ مرتبه علمی دانشیار، ۷.۷ درصد مرتبه علمی استاد و در نهایت ۴۸.۱ درصد سایر هستند.

آزمون نرمال بودن و غیرنرمال بودن توزیع داده‌ها

از آنجا که مقادیر چولگی برای همه شاخص‌ها در محدوده ۳- و ۳ رعایت شده و مقدار کشیدگی برای همه شاخص‌ها در بازه ۵- و ۵ قرار دارد، لذا آزمون‌های مورد استفاده برای تجزیه و تحلیل سؤالات، آزمون‌های آماری پارامتریک خواهند بود. البته با توجه به اندازه کم حجم نمونه، از نرم‌افزار واریانس‌محور اسمارت پی ال اس که توزیع داده‌ها در این نرم‌افزار هم می‌تواند نرمال و هم غیرنرمال باشد، استفاده شده است.

بر اساس نتایج حاصل از تحلیل داده‌های حاصل از پرسشنامه، بر اساس مدل‌سازی معادلات ساختاری، نتایج ارزیابی داده‌ها و اطلاعات در رابطه با کارکرد هر یک از مؤلفه‌های جغرافیایی و ژئوپلیتیکی مناطق ساحلی اقیانوسی کشور بر امنیت ملی، با استفاده از سه معیار «مقادیر بار عاملی»، «ضرایب مسیر» و «آماره T. Value» تحلیل گردید. «بار عاملی» میزان شدت رابطه میان مؤلفه و شاخص مربوطه را طی فرآیند «تحلیل مسیر» مشخص می‌کند. معناداری بار عاملی

⁷Spss

⁸Smart Pls

با «آماره T. Value» بررسی و تعیین می‌شود. «ضریب مسیر» بیان کننده وجود رابطه علی خطی و شدت و جهت این رابطه بین مؤلفه و بُعد است. « R^2 » یا «واریانس تبیین شده» در حقیقت مهمترین شاخص در این تحقیق است. این ضریب نشان می‌دهد که متغیرهای مستقل تحقیق روی هم رفته چند درصد از رفتار متغیر وابسته را پیش‌بینی می‌کنند.

مقادیر تحلیل یافته‌های میدانی شاخص‌های ۷۹ گانه به شرح زیر است:

جدول (۲) تحلیل مجموع عوامل جغرافیایی و ژئوپلیتیکی مناطق ساحلی اقیانوسی کشور بر

امنیت ملی

رتبه کل	بار عاملی	گویه	Pls Code	رتبه مؤلفه	R^2	مؤلفه	ضریب مسیر	بعد
۳۲	۰. ۸۶۹	موقعیت دریایی کشور	A1	۶	۶۹۳.۰	مکانی-فضایی	۸۳۲.۰	نقش مناطق ساحلی اقیانوسی در امنیت ملی ایران
۳	۰. ۹۴۰	موقعیت ژئوپلیتیکی گذرگاهی و ارتباطی	A2					
۱	۰. ۹۵۶	ویژگی‌های جغرافیای طبیعی سواحل اقیانوسی ایران (فیزیکی و توپوگرافیک)	A3					
۷	۰. ۹۳۲	سواحل طولانی ایران در دریای عمان	A4					
۱۲	۰. ۹۱۸	وسعت و شکل سرزمینی کشور	A5					
۸	۰. ۹۳۱	نقش گذرگاهی و دسترسی به آب‌ها و مسیرهای دریایی بین‌المللی و نقاط کنترل و تنگه‌های مهم	A6					
۵	۰. ۹۳۷	کارکرد پهنه آبی مکران به عنوان معبر خروج از انزوا و فشار ژئوپلیتیکی	A7					
۴۸	۰. ۸۳۳	موقعیت حاشیه‌ای و انزوای مناطق ساحلی اقیانوسی در قلمرو سرزمینی	A8					
۷۶	۰. ۷۰۹	اقلیم خشک و کویری منطقه ساحلی	A9					
۴۲	۰. ۸۴۷	تراکم کم جمعیت و پراکندگی سکونتگاه‌ها در سواحل دریای عمان	A10					
۳۱	۰. ۸۷۲	وضعیت مدیریت سیاسی سرزمینی در منطقه اقیانوسی و پسرانه‌ها (ضعف در سازماندهی سیاسی فضا و تقسیمات سیاسی-اداری)	B1	۵	۷۵۳.۰	سیاسی	۸۶۸.۰	
۲۵	۰. ۸۷۹	فقدان استراتژی توسعه اقیانوس‌محور	B2					

رتبه	بار عاملی	گویه	Pls Code	رتبه مؤلفه	R ²	نقطه توجه	ضریب مسیر	بعد
۲۶	۰. ۸۷۹	موقعیت محوری برای تعاملات دوجانبه و چندجانبه منطقه‌ای و بین‌المللی	B3					
۴۷	۰. ۸۳۴	استقرار کشورهای بی‌ثبات و ورشکسته در مجاور منطقه ساحلی اقیانوسی	B4					
۴۴	۰. ۸۴۱	دخالت کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در امور منطقه ساحلی و پسرکانه‌های آن (حمایت از جریان‌های قومی و مذهبی و...)	B5					
۷۵	۰. ۷۱۰	انکای راهبردی و عمق استراتژیک پاکستان در ایران برای مقابله با هند	B6					
۶۷	۰. ۸۰۹	ظرفیت ساماندهی نهادهای منطقه‌ای و بین‌المللی و مشارکت یا عضویت در سازمان‌های منطقه‌ای با محوریت پهنه‌های آبی مشترک	B7					
۶۱	۰. ۸۲۱	رقابت‌های ژئوپلیتیکی بازیگران منطقه‌ای، مانند هند و پاکستان و...	B8					
۴۵	۰. ۸۳۷	رقابت‌های ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیک قدرت‌های جهانی مانند آمریکا و چین و هند و روسیه در شمال اقیانوس هند	B9					
۶۹	۰. ۷۹۸	ظرفیت منطقه برای تجارت دریایایه (صادرات و واردات دریایی)	C1					
۶۲	۰. ۸۲۱	ظرفیت منطقه در ایجاد کریدورهای ارتباطی اوراسیایی و بین‌قاره‌ای (اروپا، آسیا و آفریقا)	C2					
۵۴	۰. ۸۲۹	ظرفیت منطقه در پروژه‌های انتقال انرژی و شبکه‌های حمل‌ونقل ترکیبی منطقه‌ای (آسیای مرکزی و قفقاز - شمال - جنوب) و هند و پاکستان (غرب - شرق)	C3					
۴۳	۰. ۸۴۲	ظرفیت منطقه در تأمین امنیت انتقال انرژی و عبور خطوط لوله نفت و گاز	C4					
۵۱	۰. ۸۳۱	وضعیت توسعه اقتصادی مناطق ساحلی و پسرکانه‌های اقیانوسی	C5	۱	۹۱۳.۰	اقتصادی	۹۵۵.۰	
۵۸	۰. ۸۲۵	ظرفیت منطقه در رهایی اقتصاد ملی از تنگنای ژئوپلیتیکی خلیج فارس و تنگه هرمز و تنوع‌بخشی به مبادی ورودی و خروجی ایران	C6					
۷۴	۰. ۷۵۴	ظرفیت جذب سرمایه‌گذاری‌های بین‌المللی	C7					
۶۵	۰. ۸۱۶	ظرفیت‌های منطقه در شیلات، پرورش آبزیان، زراعت و باغداری	C8					
۵۲	۰. ۸۳۱	ظرفیت منطقه در ایجاد پارک‌های صنعتی و خدمات بندری و تعمیرات کشتی	C9					
حذف		ظرفیت‌های منطقه برای توسعه گردشگری ساحلی	C10					

رتبه کل	بار عاملی	گویه	Pls Code	رتبه مؤلفه	R ²	ضریب مسیر	بعد
حذف		وابسته‌سازی ژئواکونومیکی کشورهای محصور در خشکی و همسایگان به ظرفیت‌های اقتصادی اقیانوسی	C11				
۴۹	۰. ۸۳۲	زیرساخت‌های ضعیف اقتصادی و شبکه‌های حمل و نقل (راه و راه آهن و...) (وضعیت شبکه‌های ارتباطی منطقه ساحلی و پیوند آن با مناطق داخلی کشور)	C12				
۵۵	۰. ۸۲۹	ظرفیت تأمین آب شرب و آب مورد نیاز صنایع مناطق کم آب مرکزی کشور (انتقال آب شرب و مصارف‌بخش کشاورزی و صنعت)؛	C13				
۵۹	۰. ۸۲۵	ظرفیت منطقه در ایفای نقشی استراتژیک در ساختار نوین اقتصاد بین‌الملل و تجارت و ترانزیت در منطقه اقیانوس هند	C14				
۷۰	۰. ۷۸۴	عدم ایجاد زیرساخت‌های تولید آب شیرین و شرب	C15				
۶۴	۰. ۸۱۷	دوگانگی و عدم تعادل پیشرفت و توزیع نابرابر امکانات و شبکه‌های زیربنایی و خدمات در غرب و شرق سرزمین	C16				
۷۱	۰. ۷۸۰	وضعیت محرومیت، فقر و توسعه‌نیافتگی	C17				
۵۳	۰. ۸۳۱	وضعیت «توسعه فرهنگی» منطقه ساحلی اقیانوسی کشور	D1	۳	۸۰۷.۰	۸۹۸.۰	
۱۹	۰. ۸۹۶	رشد تفکرات تکفیری، بنیادگرایی و سلفی در منطقه ساحلی و پسرکرانه‌ها	D2				
۳۵	۰. ۸۵۷	رشد تفکرات قوم‌گرایانه در منطقه ساحلی اقیانوسی	D3				
۴۰	۰. ۸۵۰	وضعیت پیوند و ارتباطات فرهنگی بین منطقه ساحلی اقیانوسی و عمق کشور	D4				
۶۳	۰. ۸۲۰	ظرفیت ایجاد ارتباطات فرهنگی در پیش‌کرانه‌ها یا سواحل دور به عنوان بستر ضروری افزایش ارتباطات و تعاملات	D5				
۶۸	۰. ۸۰۱	وضعیت ارزش‌ها و نمادهای دریا و دریاگرایی در سطح ملی	D6				
۶۶	۰. ۸۱۶	وضعیت (افتراق/اشتراک) مذهبی منطقه ساحلی اقیانوسی با بدنه کشور	D7				
۷۳	۰. ۷۶۶	نفوذ ارزش‌های فرهنگی فراسوی مرز (پاکستان و...) در منطقه ساحلی اقیانوسی	D8				
۳۹	۰. ۸۵۲	وضعیت انسجام و پیوستگی ملی اقلیت‌ها و گروه‌های قومی منطقه اقیانوسی	E1	۴	۷۹۵.۰	۸۹۲.۰	

رتبه	بار عاملی	گویه	Pls Code	رتبه مؤلفه	R ²	ضریب مسیر	بعد
۱۳	۰. ۹۱۷	وضعیت هویت ملی و یکپارچگی اجتماعی مردمان مناطق ساحلی	E2				
۲۱	۰. ۸۸۸	وضعیت ارتباطات اجتماعی مردمان مناطق ساحلی با هسته جمعیتی اصلی کشور	E3				
۴۶	۰. ۸۳۶	وضعیت (کمیت و کیفیت) آموزش‌های تخصصی مرتبط با دریاگرایی و مشاغل دریایی در کشور و مناطق ساحلی اقیانوسی	E4				
۶۰	۰. ۸۲۲	وضعیت مشارکت و فعالیت تشکل‌های مردم‌نهاد در توسعه و امنیت منطقه ساحلی اقیانوسی	E5				
		ارزش‌های دریاگرایی در آموزش‌های عمومی کشور	E6				
۳۳	۰. ۸۶۳	سطح مشارکت اجتماعی و سیاسی مردمان منطقه ساحلی اقیانوسی کشور	E7				
۱۸	۰. ۸۹۸	وضعیت حرکات جمعیتی و مهاجرت در منطقه ساحلی اقیانوسی	E8				
۲۰	۰. ۸۹۰	امتناد اقلیت‌های قومی و مذهبی منطقه در ورای مرزهای سرزمینی کشور	E9				
۷۲	۰. ۷۶۸	وضعیت جرائم و تخلفات اجتماعی در منطقه ساحلی و پسرانه‌ها	E10				
۵۷	۰. ۸۲۸	وضعیت خطوط و لایه‌های دفاع ساحلی اقیانوسی نیروهای دریای کشور	F1				
۲۲	۰. ۸۸۶	ظرفیت‌های دفاعی - امنیتی ج.ا. ایران	F2				
۳۰	۰. ۸۷۳	ظرفیت تأمین امنیت خطوط ارتباطی دریایی در مقابل نیروهای متخاصم، تروریسم و دزدی دریایی و...	F3				
۶	۰. ۹۳۳	ایجاد فضای مانوری راهبردی و ژئواستراتژیک برای ناوگان دریایی و نظامی	F4				
۴	۰. ۹۳۹	تأمین و حفاظت از ناوگان تجاری دریایی ملی و بین‌المللی	F5				
۱۰	۰. ۹۲۴	نظارت و محافظت از منابع و حقوق حاکمیت و مالکیت در دریای سرزمینی و منطقه انحصاری اقتصادی	F6				
۱۵	۰. ۹۱۲	کم و کیفیت کشتی‌ها و ناوگان نظامی و تجهیزات و تسلیحات دفاع دریایی	F7				
۱۱	۰. ۹۱۹	پایگاه نظامی ساحلی و دریایی (برای تأمین سوخت، تجهیز و تدارک وسایل و ادوات نظامی، تعمیر کشتی، تأمین نیازهای غذایی و تجدید نیرو)	F8				

رتبه کل	بار عاملی	گویه	Pls Code	رتبه مؤلفه	R ²	مؤلفه	ضریب مسیر	بعد
۲۳	۰. ۸۸۴	وضعیت مشارکت در ائتلاف‌های دریایی همسو و فراگیر	F9					
۲	۰. ۹۴۳	ائتلاف‌ها و ترتیبات نظامی و امنیتی متعارض و دشمن	F10					
۲۹	۰. ۸۷۶	قاچاق مواد مخدر، سلاح و انسان	F11					
۳۶	۰. ۸۵۶	مجاورت با کانون تولید و ترانزیت قاچاق مواد مخدر	F12					
۹	۰. ۹۲۷	فعالیت گروه‌های تروریستی و معاند	F13					
۱۷	۰. ۹۰۶	ظرفیت توسعه صنایع و تأسیسات نظامی در منطقه	F14					
۵۰	۰. ۸۳۲	ظرفیت ایجاد پایگاه لجستیکی برای ارائه خدمات پشتیبانی به کشتی‌های نظامی و تجاری در شبکه کشتیرانی جهانی	F15					
۳۷	۰. ۸۵۶	وضعیت هماهنگی، پشتیبانی و پیوند بین قدرت دریایی با قدرت هوایی و زمینی	F16					
۳۴	۰. ۸۶۰	وضعیت نیروی انسانی دفاعی آموزش دیده، ماهر و متخصص	F17					
۳۸	۰. ۸۵۵	وضعیت هماهنگی ارتش، سپاه و انتظامی در دفاع و حفاظت از مرزها	F18					
۲۸	۰. ۸۷۷	اثرات تغییرات اقلیمی؛ در شکل بروز مخاطرات طبیعی، تخریب سلامت اقیانوس (جذب کربن و اسیدی شدن آن)، از دست دادن تنوع زیستی و...	G1	۵	۰. ۷۲۲	زیست محیطی	۰. ۸۵۰	
۱۶	۰. ۹۱۰	تخریب منابع زیست محیطی، مانند تخریب زیستگاه‌های طبیعی، تغییرات در ذخایر ماهیان و الگوهای مهاجرت آنها و کاهش منابع غذایی دریایی	G2					
۱۴	۰. ۹۱۴	بازتاب‌های زیست محیطی توسعه صنایع دریایی و فشار فزاینده بر محیط زیست و منابع اقیانوس	G3					
۴۱	۰. ۸۴۸	کمبود منابع آب شیرین در منطقه ساحلی و پسرانه‌ها	G4					
۵۶	۰. ۸۲۹	آلودگی زمین، به‌ویژه پساب‌های کشاورزی، مواد شیمیایی و آلاینده‌های پلاستیکی که از رودخانه‌ها به دریا سرازیر می‌شوند	G5					
۲۷	۰. ۸۷۸	ماهی‌گیری بیش از حد و که ذخایر ماهیان را در منطقه از بین برده	G6					

رتبه کل	بار عاملی	گویه	Pls Code	رتبه مؤلفه	R ²	ضریب مسیر	بعد
۲۴	۰. ۸۸۳	ظرفیت استفاده از فناوری‌های جدیدهای تک (نانو و بیو تکنولوژی، ماهواره و...) برای استفاده پایدار از منابع مناطق ساحلی و پهنه‌های اقیانوسی در کشور	G7				

به جز مقادیر سه شاخص C10، C11 و E6، که به دلیل اندازه بار عاملی کمتر از ۰.۷ باید از مدل حذف شوند، مقادیر «بار عاملی» سایر شاخص‌ها بیش از عدد ۰.۷ است. بنابراین شاخص‌های مذکور دارای شدت رابطه لازم، در قالب عوامل تأثیرگذار مناطق ساحلی اقیانوسی کشور بر امنیت ملی هستند. رتبه هر عامل بر اساس مقادیر بار عاملی، در جدول مشخص شده است. تحلیل شاخص‌های مؤلفه مکانی- فضایی برای نمونه ارائه می‌شود.

از آنجا که مقادیر «بار عاملی» شاخص‌های A1 تا A10، بیش از عدد ۰.۷ است، تمام شاخص‌های مذکور دارای شدت رابطه لازم، در قالب عوامل تأثیرگذار مناطق ساحلی اقیانوسی کشور بر امنیت ملی هستند. رتبه هر عامل بر اساس مقادیر بار عاملی، در جدول مشخص شده است.

از میان عوامل مؤلفه مذکور، سه شاخص «ویژگی‌های جغرافیای طبیعی سواحل اقیانوسی ایران (فیزیکی و توپوگرافیک)»، «موقعیت ژئوپلیتیکی گذرگاهی و ارتباطی» و «کارکرد پهنه آبی مکران به عنوان معبر خروج از انزوا و فشار ژئوپلیتیکی» به ترتیب بیشترین تأثیر را بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران دارند.

مقادیر آماره T. Value، بیانگر معناداری بار عاملی تمام شاخص‌های این مؤلفه است.

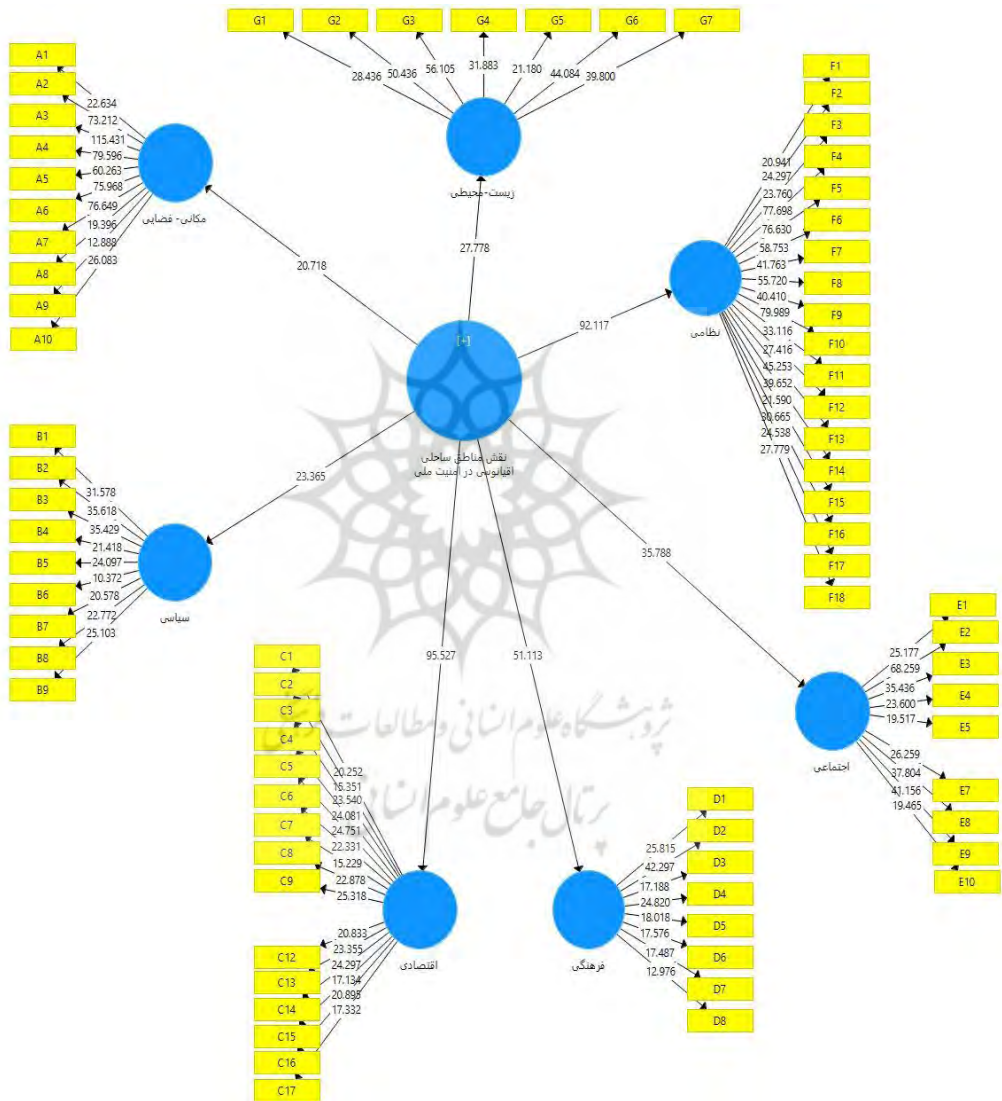
مقدار «ضریب مسیر» مؤلفه «مکانی- فضایی» ۰.۸۳۲ است که بیانگر رابطه معنادار و مستقیم این مؤلفه در مناطق ساحلی اقیانوسی کشور با امنیت ملی است.

مقدار ۰.۶۹۳ R² یا «ضریب واریانس تبیین‌شده» این مؤلفه، برآش قوی عوامل این مؤلفه در تبیین تأثیر عوامل جغرافیایی و ژئوپلیتیکی مناطق ساحلی اقیانوسی کشور در امنیت ملی را نشان می‌دهد.

تحلیل و ارزیابی مدل تحقیق

برای احصا مدل، نخست مدل اولیه بیرونی اجرا و آزمون‌های مدل اندازه‌گیری انعکاسی بررسی شد. مدل اندازه‌گیری انعکاسی بر اساس مقالات معتبر در قالب فرایند تحلیل عاملی تاییدی بر اساس روایی، پایایی و کیفیت سنجی مورد آزمون قرار گرفت و اصلاحات مورد نظر

روی آن اعمال شد. بر اساس اندازه بارهای عاملی مدل اندازه گیری انعکاسی اولیه، بارهای عاملی سه سؤال «ظرفیت‌های منطقه برای توسعه گردشگری ساحلی» (E6)، «وابسته‌سازی ژئوآکونومیکی کشورهای محصور در خشکی و همسایگان به ظرفیت‌های اقتصادی اقیانوسی» (C11) و «ارزش‌های دریاگرایانه در آموزش‌های عمومی کشور» (C10) کمتر از ۰.۷ شد، بنابراین از مدل حذف شدند. آزمون‌های پایایی مدل: پایایی مدل براساس ضریب آلفای کرونباخ

تأیید شد.

شکل (۲) مدل اندازه گیری انعکاسی اصلاح شده در حالت معناداری ضرایب

جدول (۳) پایایی ترکیبی

پایایی ترکیبی	مؤلفه
۰/۹۶۲	اجتماعی
۰/۹۶۷	اقتصادی
۰/۹۵۹	زیست محیطی
۰/۹۵۳	سیاسی
۰/۹۴۷	فرهنگی
۰/۹۷۵	مکانی - فضایی
۰/۹۸۶	نظامی
۰/۹۹۱	نقش مناطق ساحلی اقیانوسی در امنیت ملی

ضرایب پایایی ترکیبی برای متغیرهای پژوهش بالای ۰.۷ است و پایایی مدل بر اساس این آزمون نیز تأیید می‌شود.

تمام ضرایب اسپیرمن بالای ۰.۷ بودند. بنابراین پایایی بر اساس آزمون (Rho-a) نیز تأیید شد.

برای همه متغیرها، میانگین شاخص‌های اشتراکی سؤالات بالای ۰.۵ بود. بنابراین پایایی بر اساس این آزمون تأیید شد.

جمع‌بندی پایایی: بر اساس چهار آزمون آلفای کرونباخ، پایایی ترکیبی، (Rho-a) و پایایی اشتراکی، پایایی مدل تأیید می‌شود و محقق می‌تواند روایی مدل را بررسی کند.

آزمون‌های روایی مدل (روایی سازه): در این رابطه آزمون‌های روایی همگرا: آزمون میانگین واریانس استخراجی و آزمون‌های روایی واگرا؛ آزمون فورنل و لارکر بر روی مدل انجام شد. نتایج نشان داد که مدل روایی سازه دارد و می‌توان به عنوان آخرین آزمون مدل بیرونی کیفیت این مدل را بررسی کرد. بر اساس جدول محاسبه کیفیت مدل اندازه‌گیری، کلیه مقادیر $Cv\ com$ از ۰.۳۵ بیشتر بودند بنابراین کیفیت مدل اندازه‌گیری برای تمامی متغیرها تأیید شد.

در نهایت بر اساس آزمون ریشه میانگین‌های مجذورهای خطاهای باقی مانده (SRMR)، SRMR بسیار کوچکتر از ۰.۰۸ است، بنابراین مدل کلی اسمارت پی آل اس برازش مناسبی داشت. یعنی با مدل مورد نظر در جامعه تطابق دارد.

جدول (۴) ریشه میانگین‌های مجذورهای خطاهای باقی مانده

Estimated Model	SRMR
۰.۷۶	

رتبه‌بندی مؤلفه‌های هفت‌گانه بر اساس مقادیر ضریب مسیر به قرار جدول شماره ۵ است.

جدول (۵) رتبه مؤلفه بر اساس ضریب مسیر

رتبه مؤلفه	R ²	مؤلفه	ضریب مسیر	بعد
۱	۹۱۳.۰	اقتصادی	۹۵۵.۰	نقش مناطق ساحلی اقیانوسی در امنیت ملی ایران
۲	۹۰۳.۰	نظامی	۹۵۰.۰	
۳	۸۰۷.۰	فرهنگی	۸۹۸.۰	
۴	۷۹۵.۰	اجتماعی	۸۹۲.۰	
۵	۷۵۳.۰	سیاسی	۸۶۸.۰	
۶	۷۲۲.۰	زیست محیطی	۸۵۰.۰	
۷	۶۹۳.۰	مکانی- فضایی	۸۳۲.۰	

بر اساس مفاد جدول رتبه‌بندی مؤلفه‌های جغرافیایی و ژئوپلیتیکی حاصل از یافته‌های میدانی، به ترتیب عوامل اقتصادی و نظامی در رتبه‌های برتر، و سایر عوامل در ردیف‌های بعد قرار می‌گیرند که مؤید جایگاه محوری عوامل اقتصادی و نظامی مناطق ساحلی اقیانوسی برای حفظ امنیت ملی کشور است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

عوامل نظامی منطقه ساحلی اقیانوسی، ضامن امنیت و تمامیت ارضی و مصونیت از تهدیدات بوده، از عوامل بنیادین ثبات و توسعه پایدار است. وضعیت خطوط و لایه‌های دفاع ساحلی کشور با استفاده از ظرفیتهای دفاعی امنیتی، موجب تأمین امنیت خطوط ارتباطی دریایی در مقابل نیروهای متخاصم، تروریسم و دزدی دریایی و... شده است. این منطقه فضای مانور راهبردی و ژئواستراتژیک برای ناوگان دریایی و نظامی کشور فراهم کرده است. کم و کیف ائتلافات نظامی در این منطقه کارکردی دوگانه برای امنیت ملی کشور ایجاد کرده است که مستلزم نگرش راهبردی و هوشمندانه است. هماهنگی بیشتر بین سازمانهای نظامی و انتظامی و توسعه تأسیسات و ناوگان نظامی از ملزومات توسعه پایدار منطقه ساحلی و تضمین سرمایه گذاری داخلی و خارجی در این منطقه محسوب می‌شود.

عوامل اقتصادی منطقه ساحلی اقیانوسی، کارکرد اساسی در ایجاد و حفظ امنیت ژئوپلیتیکی یا امنیت نرم در کشور و منطقه دارند. ظرفیت منطقه برای تجارت دریاپایه و ایجاد کریدورهای ارتباطی اوراسیایی و بین‌قاره‌ای، ظرفیت منطقه در پروژه‌های انتقال انرژی و شبکه‌های حمل‌ونقل ترکیبی منطقه‌ای و رهایی اقتصاد ملی از تنگنای ژئوپلیتیکی خلیج فارس و تنگه هرمز، با ظرفیت بالا در جذب سرمایه‌گذاری‌های بین‌المللی برای فراوری پتانسیلهای اقتصادی مانند: شیلات، پرورش آبزیان، زراعت و باغداری؛ ظرفیت منطقه در ایجاد پارک‌های صنعتی و خدمات بندری و

تعمیرات کشتی؛ توسعه گردشگری ساحلی؛ ظرفیت تأمین آب مناطق کم آب مرکزی کشور از طریق فناوری هسته‌ای، از جمله ظرفیت‌های اقتصادی منطقه ساحلی اقیانوسی برای ایجاد و حفظ امنیت اقتصادی و امنیت ملی کشور محسوب می‌شود. این ظرفیتها موجب وابسته‌سازی ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی همسایگان و سایر کشورها به ظرفیت‌های اقتصادی اقیانوسی شده، موجب ایفای نقشی استراتژیک در ساختار نوین اقتصاد بین‌الملل و تجارت و ترانزیت در منطقه اقیانوس هند خواهد شد. از سوی دیگر زیرساخت‌های ضعیف اقتصادی و شبکه‌های حمل و نقل و پیوند آن با مناطق داخلی کشور و نیز دوگانگی و عدم تعادل پیشرفت و توزیع نابرابر امکانات و شبکه‌های زیربنایی و خدمات در غرب و شرق سرزمین و وضعیت محرومیت، فقر و توسعه‌نیافتگی منطقه به عامل مهمی در ناامنی کشور تبدیل شده است.

عوامل مکانی - فضایی منطقه ساحلی اقیانوسی، مانند موقعیت دریایی کشور با ویژگی‌های مناسب جغرافیای طبیعی و طول و شکل مناسب سواحل اقیانوسی ایران در ترکیب با موقعیت ژئوپلیتیکی گذرگاهی و ارتباطی، ظرفیت خدادادی مناسبی را از حیث سرزمینی برای حفظ امنیت ملی کشور فراهم کرده است. نقش گذرگاهی و دسترسی به آب‌ها و مسیرهای دریایی بین‌المللی و نقاط کنترل و تنگه‌های مهم و کارکرد پهنه آبی مکران به عنوان معبر خروج از انزوا و فشار ژئوپلیتیکی از ویژگی‌های مثبت جغرافیایی مناطق ساحلی اقیانوسی برای امنیت ملی محسوب می‌شوند. در مقابل موقعیت حاشیه‌ای و انزوای مناطق ساحلی اقیانوسی در قلمرو سرزمینی، اقلیم خشک و کویری منطقه ساحلی و تراکم کم جمعیت و پراکندگی سکونتگاه‌ها در سواحل دریای عمان از نقاط منفی جغرافیایی برای امنیت ملی کشور هستند.

عوامل فرهنگی منطقه ساحلی اقیانوسی کشور، بر امنیت ملی تأثیرگذار است. وضعیت «توسعه فرهنگی»، رشد تفکرات قوم‌گرایانه، تکفیری، بنیادگرایانه، وضعیت پیوند و ارتباطات فرهنگی با عمق کشور و افتراق مذهبی با بدنه کشور در کنار نفوذ ارزش‌های فرهنگی فراسوی مرز از جمله آسیب‌ها و چالش‌های امنیتی منطقه ساحلی اقیانوسی قلمداد می‌شوند. در مقابل هویت ملی و پیشینه تاریخی قوم بلوچ و ترویج گفتمان، ارزش‌ها و نمادهای دریا و دریاگرایی در سطح ملی و افزایش تعاملات فرهنگی به دلیل گسترش رسانه‌ها و فضای مجازی از نقاط قوت فرهنگی برای امنیت ملی محسوب می‌شوند.

عوامل اجتماعی منطقه ساحلی اقیانوسی که بر امنیت ملی تأثیرات منفی می‌گذارد عبارتند از وضعیت انسجام و پیوستگی ملی اقلیت‌ها و گروه‌های قومی، وضعیت هویت ملی و یکپارچگی اجتماعی مردمان منطقه، وضعیت ارتباطات اجتماعی مردم منطقه با هسته جمعیتی اصلی کشور، وضعیت مشارکت و فعالیت تشکل‌های مردم‌نهاد در توسعه و امنیت منطقه ساحلی اقیانوسی،

امتداد اقلیت‌های قومی و مذهبی منطقه در ورای مرزهای سرزمینی و وضعیت جرائم و تخلفات اجتماعی در منطقه ساحلی و پسرانه‌ها.

عوامل سیاسی منطقه ساحلی اقیانوسی که بر امنیت ملی تأثیر مثبت دارند عبارتند از موقعیت محوری برای تعاملات دوجانبه و چندجانبه منطقه‌ای و بین‌المللی و ظرفیت ساماندهی نهادهای منطقه‌ای و بین‌المللی و مشارکت یا عضویت در سازمان‌های منطقه‌ای با محوریت پهنه‌های آبی مشترک. از سوی دیگر عوامل سیاسی منفی منطقه برای امنیت ملی عبارتند از: ضعف در سازماندهی سیاسی فضا و تقسیمات سیاسی-اداری، فقدان استراتژی توسعه اقیانوس‌محور، استقرار کشورهای بی‌ثبات و ورشکسته در مجاور منطقه ساحلی اقیانوسی، دخالت کشورهای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در امور منطقه ساحلی و پسرانه‌های، رقابت‌های منفی ژئوپلیتیکی بازیگران منطقه‌ای، و قدرت‌های جهانی در شمال اقیانوس هند.

عوامل زیست محیطی منطقه ساحلی اقیانوسی که امنیت ملی را تهدید می‌کنند عبارتند از اثرات تغییرات اقلیمی؛ در شکل بروز مخاطرات طبیعی، تخریب سلامت اقیانوس (جذب کربن و اسیدی شدن آن) و از دست دادن تنوع زیستی، تخریب زیستگاه‌های طبیعی، تغییرات در ذخایر ماهیان و الگوهای مهاجرت آنها و کاهش منابع غذایی دریایی، بازتاب‌های زیست محیطی توسعه صنایع دریایی و فشار فزاینده بر محیط زیست و منابع اقیانوس، کمبود منابع آب شیرین، آلودگی زمین، ماهی‌گیری بیش از حد.

بر مبنای نتایج تحقیق، پیشنهادهای زیر ارائه گردیده است.

- توسعه و تقویت ناوگان دریایی ارتش در جاسک با رویکرد اقیانوسی.
- فراوری ظرفیت‌های اقتصادی محلی، منطقه‌ای و جهانی جنوب شرق.
- کاربری مناسب فضا در بخش سکونتگاهی و فعالیت‌های اقتصادی، نظامی و کشاورزی.
- تقویت نگرش شهروندان ساکن در منطقه با چشم انداز توسعه تمدن دریایی.
- تغییر نگرش تمرکزگرایی مدیریت سیاسی فضا به تمرکززدایی و واگذاری اختیارات اداری و سازمانی به واحدهای مستقر در منطقه.
- با توجه به ظرفیت‌های کرانه‌ای در این بخش از کشور و احتمال بهره‌برداری بی‌برنامه، حفاظت از محیط زیست منطقه با هدف بهره‌برداری بلند مدت پیشنهاد می‌گردد

پیشنهاد تداوم پژوهش در بخش های

- بررسی قابلیت‌های تمدن دریایی در کرانه‌های اقیانوسی جنوب شرق ایران
- تدوین ظرفیت‌های مکانی و فضایی جهت استقرار فعالیت‌های اقتصادی، کشاورزی، نظامی و سکونت‌گاهی

منابع

- ابراهیمی، نبی‌الله. (۱۳۹۳). بررسی مقایسه‌ای مفهوم امنیت در مکاتب متأخر امنیتی. *فصلنامه مطالعات راهبردی*، ۱۷(۶۶): ۷-۳۰.
- احمدی، سید عباس؛ زارعی، بهادر و براتی، علیرضا. (۱۴۰۰). چالش‌های دفاعی - امنیتی توسعه دریامحور در سواحل مکران از منظر جغرافیای سیاسی مطالعه موردی: مقیاس: محلی و ملی. *مجله سیاست دفاعی*، ۳۰(۱۱۴): ۳۳-۵۸.
- الهویردی‌زاده، رضا و حافظ‌نیا، محمدرضا. (۱۳۹۵). تبیین رابطه موقعیت دریایی با سطح توسعه اقتصادی و اجتماعی کشورها، مجموعه مقالات همایش فرآوری پتانسیل‌های ژئوپلیتیکی توسعه در کرانه‌های اقیانوسی جنوب شرق کشور؛ تهران: وزارت کشور، ۲۷ مهرماه ۱۳۹۵: ۱۰۴.
- رکن‌الدین افتخاری، عبد الرضا و پرچکانی، پروانه. (۱۳۹۵). تحلیل راهبردی ظرفیت‌های گردشگری داخلی و بین‌المللی کرانه‌های اقیانوسی شرق ایران، مجموعه مقالات همایش فرآوری پتانسیل‌های ژئوپلیتیکی توسعه در کرانه‌های اقیانوسی جنوب شرق کشور؛ تهران: وزارت کشور.
- آقامحمدی، داود. (۱۳۹۷). شناسایی و اولویت‌بندی عوامل راهبردی مؤثر بر آمایش سرزمینی از منظر امنیت ملی (مورد مطالعه: منطقه جنوب‌شرق ایران). *مطالعات مدیریت راهبردی دفاع ملی*، ۲(۸): ۲۹-۵۵.
- امیری، هاشم؛ علی‌پور، عباس و هاشمی، مصطفی. (۱۳۹۶). تحلیلی بر عملکرد جمهوری اسلامی ایران در ساماندهی محدوده فضایی جنوب شرق ایران، *فصلنامه سیاست*، ۴(۱۵).
- توماس، کارولین. (۱۳۸۲). *حکومت جهانی، توسعه و امنیت انسانی*، ترجمه، مرتضی بحرانی، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- حافظ‌نیا، محمدرضا و احمدی کرچ، سید عباس. (۱۳۹۶). *آرا و نظریه‌های علمی دکتر محمدرضا حافظ‌نیا (استاد جغرافیای سیاسی و ژئوپلیتیک دانشگاه تربیت مدرس)*، مشهد: پاپلی.
- حافظ‌نیا، محمدرضا و رومینا، ابراهیم. (۱۳۸۴). تحلیل ظرفیت‌های ژئوپلیتیک سواحل جنوب شرق ایران در راستای منافع ملی (فضای مورد غفلت). *جغرافیا و توسعه*، ۳(۶): ۲۰-۵.
- حافظ‌نیا، محمدرضا؛ رشید، غلامعلی؛ پرهیزگار، اکبر و افشردی، محمدحسین. (۱۳۸۶). الگوی نظری طراحی راهبرد دفاعی مبتنی بر عوامل ژئوپلیتیکی. *فصلنامه بین‌المللی ژئوپلیتیک*، ۳(۸): ۷-۳۸.
- خلیلی. رضا (۱۳۸۸). *مطالعات امنیت غربی محدودیت‌های تبیین و الزامات تغییر، فصلنامه مطالعات راهبردی*، ۱۲(۳): ۷۹-۴۸.
- دوئرتی، جیمز و فالتزگراف، رابرت (۱۳۸۸). *نظریه‌های متعارض در روابط بین‌الملل*. ترجمه: طیب، علیرضا و بزرگی، وحید، تهران: نشر قومس.

- صباغیان، علی، جلالی، محسن. (۱۴۰۰). مؤلفه‌های ژئواکونومیک سیاست خارجی فرانسه در فضای رقابت‌های ژئوپلیتیک غرب آسیا و پیامدهای آن برای روابط ایران-فرانسه. *فصلنامه مطالعات روابط بین‌الملل*، ۱۴(۱).
- عاطفی حسن، رومینا ابراهیم، قربانی نژاد ریواز. (۱۳۹۹). الگوی نظری توسعه فضایی در مناطق مرزی تلفیقی. *فضای جغرافیایی*، ۲۰ (۷۲): ۱۹-۳۷.
- غازی، ایران، حامدی، محدثه و حسن زاده، سمیرا. (۱۳۹۵). تحلیل پتانسیل‌های توسعه در سواحل جنوب شرق ایران به‌عنوان HUB منطقه‌ای در حوزه انرژی، مجموعه مقالات همایش فرآوری پتانسیل‌های ژئوپلیتیکی توسعه در کرانه‌های اقیانوسی جنوب شرق کشور، تهران: وزارت کشور، ۲۷ مهرماه ۱۳۹۵.
- کریمی پور، یداله، و محمدی، حمیدرضا. (۱۳۸۹). تعریف منطقه ساحلی برای مطالعات ICZM در ایران. *جغرافیا*، ۸(۲۵)، ۱۰۳-۸۷.
- کریمی‌پور، یدالله و محمد حیدری. (۱۳۸۸). ژئوپلیتیک کرانه‌های دریایی ایران از دیدگاه مدیریت یکپارچه مناطق ساحلی، تهران: دانشگاه خوارزمی
- مسعود محمدحسینی و عباس علی پور. (۱۳۹۱). سنجش تهدیدهای امنیتی در جنوب شرق ایران (با تاکید بر امنیت مرزی)، *فصلنامه سیاست دفاعی*، ۲۰(۷۸): ۱۶۳.
- مرکز پژوهش‌های اتاق ایران. (۱۴۰۱). *کریدورهای منطقه‌ای و موقعیت ژئواکونومیک ایران*.
- مورگنتا، هانس جی. (۱۳۷۴). *سیاست میان‌ملت‌ها: تلاش در راه قدرت و صلح*. ترجمه: مشیرزاده، حمیرا، تهران: مؤسسه چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه.
- میرزایی، سید علی و هاشمی قاسم آبادی، عبدالرضا. (۱۳۹۵). *بررسی مطلوبیت‌ها و محدودیت‌های صنایع دریایی جهت توسعه در سواحل جنوب شرقی ایران- مکران*، مجموعه مقالات همایش فرآوری پتانسیل‌های ژئوپلیتیکی توسعه در کرانه‌های اقیانوسی جنوب شرق کشور، تهران: وزارت کشور، ۲۷ مهرماه ۱۳۹۵.
- نوذری، فضل‌الله؛ قادرپناه، فریبرز؛ نصیری، احسان. (۱۳۹۹). تبیین راهبردهای ارتقا نقش سواحل مکران در بازدارندگی دفاعی جمهوری اسلامی ایران؛ با تاکید بر آموزش دریایی. *آموزش علوم دریایی*، ۷(۴): ۷۸-۶۴.
- واثق، محمود؛ قالیباف، محمدباقر و غلامی، مجید. (۱۳۹۸). *تدوین چشم انداز امنیتی مطلوب جمهوری اسلامی ایران با تاکید بر مؤلفه‌های ژئوپلیتیکی*. *مطالعات راهبردی بسیج*، ۲۲(۸۲): ۱۵۸-۱۲۹.
- یزدان پناه، کیومرث؛ الماسی، بهنام و محمدی کاظم آبادی، لیلا. (۱۳۹۶). *ارائه‌ی الگوی آمایش سرزمین نواحی ساحلی دریای مکران با رویکرد توسعه و امنیت پایدار منطقه‌ای (مطالعه‌ی موردی: شهرستان‌های چابهار و ایرانشهر)*. *پژوهش‌های جغرافیایی برنامه‌ریزی شهری*، ۵(۴): ۵۳۹-۵۶۴.

- Grosse, T. G. (2014). Geoeconomic relations between the EU and China: the lessons from the EU weapon embargo and from Galileo. *Geopolitics*, 19(1), 40-65.
- Prescott, J. R. V. (1975). The political geography of the oceans. (*No Title*).
- Till, G. (2004). *Seapower: A Guide for the Twenty-first Century*. London, FRANK CASS Publishers.
- Till, G. (2013). *Seapower: A guide for the twenty-first century* (Vol. 51). Oxon: Routledge.
- UNCTAD Review of Maritime Transport, various issues. For 2006–2019, the breakdown by type of cargo is based on Clarkson Research Services, Shipping Review and Outlook, various issues

